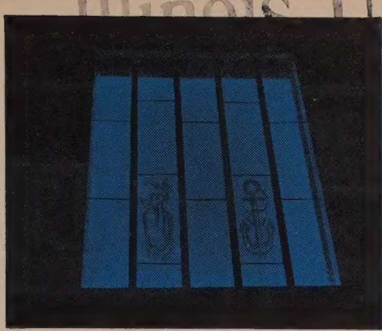
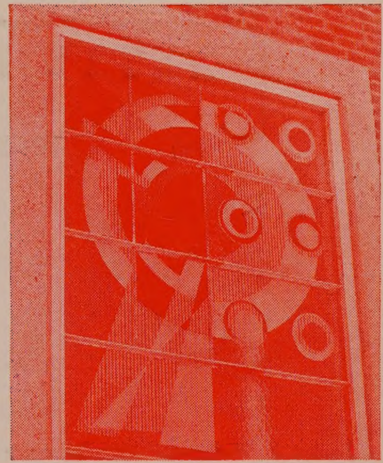
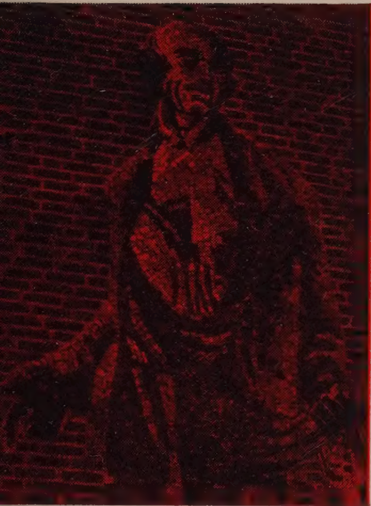

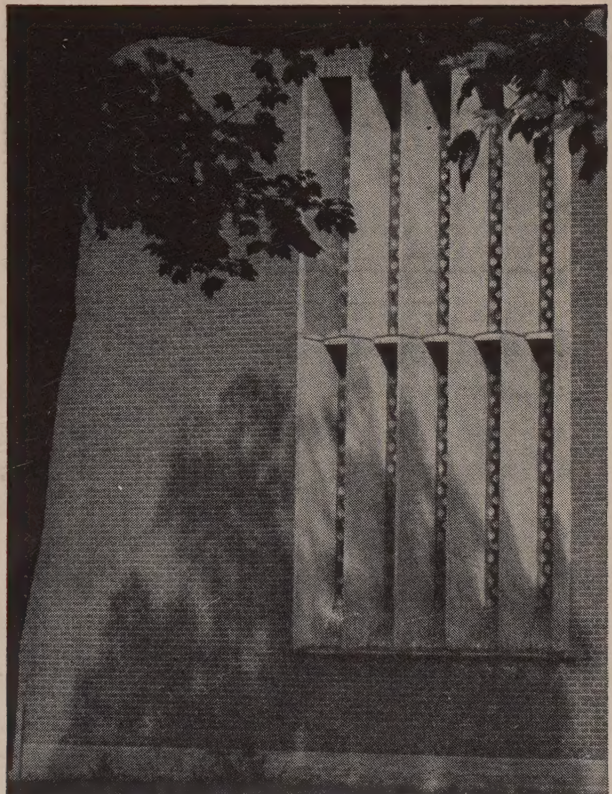

FORUM

maandblad voor architectuur en gebonden kunsten

8
1953

English Summary

Three recently built Protestant churches

Page 271

by F. E. van Leeuwen

The author, F. E. van Leeuwen, a protestant preacher, was invited to visit some of the newly built protestant churches in the country. He begins by stating that the merits of a church can only fully be judged when one has attended several services and then he proceeds to give a description of the three churches concerned.

Description:

The first church is situated in the N.E. Polder in the village of Ens. It stands right in the middle of the new village.

The facade of the church has been provided with a large mosaic representing the parable of the sower, a parable which corresponds wonderfully well with the surrounding country side.

When we enter the church we observe before us, stretched out behind the pulpit, a large and gay tapistry. The left side shows the raised hand of our Creator expressing the initial sentence of the Gospel of St. John; the right side of the tapistry shows the Lamb. The interior resembles a spacious tent and one feels that this is a place where people joyfully gather to worship the Lord.

The interior colouring of the church is also gay and simple. The floor is covered with large black tiles. The pulpit is quite simple and shows no decorations or embellishments. In many ways the church resembles a missionary church.

The church at Oosterbeek is situated in the vicinity of the high way and is surrounded by large beeches. It has high walls composed of small bricks and one feels that within these walls there must be a quiet and sacred place of worship. Beside the entrance there is a beautiful representation of the Good Shephard and we are invited to leave the noisy world outside to find peace at the Eternal Source.

When we enter the church we are surprised by the clear and powerful atmosphere of the interior. In the centre are the table of the Lord's Supper and the chair. The shape of the church is extremely simple — a stretched rectangle. The wall behind the table is white — almost too white. The pulpit has been decorated with beautifully shaped letters. Behind the pulpit is a sound board which resembles a halo. Unfortunately it has lost its centralising position. Next to the table of the Lord's Supper are the baptismal font and the desk.

According to the author the shell-shaped reflectors on the walls are rather disturbing.

The ''Paaskerk'' is situated in an extremely disorderly part of the newly built townsection of Loosduinen. It is a large church with a high belfry. The stairs leading to the top can clearly be seen through the open-work of the sides.

The interior of the church is very and large, with heavy walls of brick and pillars of concrete. It reminds one of a temple. The old temples however, were always provided with a statue of the God that was worshipped. The large and solemn space concerned makes one uncertain as to its purpose.

The imposing pulpit against a dark background of brick reminds one of a bishop's throne. At the base of this throne lies the Lamb. Next to the pulpit is an enormous cross, which according to the author is far too realistic. The ''Paaskerk'' reveals an inner uncertainty. The author admits however, that this may have been due to the fact that he did not attend the service.

Résumé français

Trois nouvelles églises protestantes

Page 271

par F. E. van Leeuwen

M. F. E. van Leeuwen, pasteur hollandais, a été invité de visiter quelques églises protestantes récemment achevées. Il commence par remarquer qu'une église ne peut être jugée qu' après y avoir fréquenté quelques services religieux et il continue enfin par donner une description des églises en question:

Description:

La première église se trouve dans le N.E. Polder, dans le village d'Ens. L'église est bâtie au centre du nouveau village. La façade de l'église est ornée d'une mosaïque représentant la parabole du semeur — une parabole qui correspond très bien avec les champs de blé des environs.

En entrant l'église nous observons devant nous, derrière la chaire, un tapis large, représentant les phrases initiales de l'évangile de St. Jean: à gauche la main élevée du Seigneur et à droite l'Agneau sons tâche. L'intérieur ressemble beaucoup à une tente haute et spacieuse et on sent que c'est un lieu ou les gens s'assemblent plein de joie pour adorer leur Seigneur.

Les couleurs de l'intérieur sont aussi très simples. Le sol est couvert de larges carreaux noirs. La chaire ne montre aucun ornament.

De maintes façons l'église à Ens ressemble à une église missionaire.

L'église à Oosterbeek se trouve près de la grande route conduisant à Arnhem. Elle est entourée de hêtres. Les hauts murs de brique, les hêtres et l'atmosphère tranquille indiquent qu'ici se trouve un lieu où on peut rentrer en soi-même.

A côté de l'entrée se trouve une belle représentation du bon Pasteur. On nous invite de quitter le monde extérieur plein de bruits et de retrouver la paix à la source Eternelle.

L'atmosphère claire de l'intérieur nous étonne. Au centre se trouve la table de la Sainte Cène. La forme de l'église est très simple — un rectangle oblong.

Le mur derrière la table de la Sainte Cène est blanc — peut-être trop blanc. La chaire a été embellie d'une belle écriture. Derrière la chaire se trouve un abat-voix ressemblant à une auréole.

A coté de la table de la Sainte Cène se trouvent les fonts baptismaux et le pupître.

Le ''Paaskerk'' se trouve dans une partie extrèmement en désordre du nouveau quartier de Loosduinen. C'est une église large avec un clocher haut. Du dehors on voit clairement les escaliers conduisant au sommet. L'intérieur est très élevé et spacieux. Les murs en brique sont fort lourds et les colonnes en béton font penser à un temple. Les temples antiques pourtant contenaient toujours une statue d'un dieu. L'espace immense et solemnelle nous rend incertain quant à sa destination.

La chaire imposante contre un fond sombre nous fait penser à un trône d'évêque. A sa base se trouve l'Agneau. A côté de la chaire est une croix énorme. Selon l'auteur elle est beaucoup trop réaliste.

D'un point de vue architectural le ''Paaskerk'' démontre une incertitude d'esprit. L'auteur avoue que ceci est peut-être dû au fait qu'il n'a pas assisté au service.

Conclusion:

The author is impressed by the energy and the enthousiasm expressed by post-war protestant church-building. The outspoken personal character of the churches concerned however, reveals several urgent problems: Can we tolerate so many divergent views — yes, even opposing views — on church building? In many cases there is also a lack of "simplicity".

The pulpit of the Oosterbeek church with its "halo" is hardly a fit place for an ordinary preacher clad in a simple black toga. The pulpit of the "Paaskerk" also reveals a lack of simplicity. Moreover, are the architects concerned sufficiently aware of the fact that a church is also a place for the elder and for those who are unhappy?

Murals for protestant churches

Page 292

by J. Groenesteyn

It cannot be denied that "architecture" is no longer the "mother of the arts". Architecture cannot be blamed for this. Architects as well as mural-painters and sculptors lack the binding force of a community or commonly shared religious feeling. The need for co-operation has been expressed and discussed several times in "Forum".

Sometimes however, the co-operation between the architect and the mural painter proves to be successful.

The mural painter Berend Hendriks has created a "brick-mosaic" for the protestant church at Ens. (N.E. polder). The mosaic was designed for the facade of the church, but the facade itself derives its architectural value from the mosaic concerned — an interaction which may prove to be a valuable indication of fruitful future developments in this direction.

The mosaic forms an indispensable element of the whole. It existed on paper long before the foundations of the church were laid. It represents the parable of the sower and consists of a few simple symbolic shapes. The importance of the sower himself however, an impressive human figure (height about 4.50 m), is not limited to the church itself. The sower is also the embodiement of the surrounding landscape. The material (brick) was well chosen. Hendriks also designed the symbolic motives for the church windows.

The tapistry behind the pulpit is less emotional and according to the opinion of the author, also less expressive. It is a most difficult task to find an artistic solution for the purely abstract initial sentences of the Gospel of St. John and the chances that one ends up with a mere esthetic solution, are many. This does not imply that Hendriks has failed in this task. The colouring of the tapistry and the material chosen, are beautiful. Together they form an excellent background for the preaching of the Gospel: The uplifted hand of the Lord and the incarnation of the Word.

Notwithstanding the limited possibilities Harry Op de Laak has successfully decorated the windows of the church at Oosterbeek. Both windows on either side of the absis successfully accentuate the rhythmic qualities of the background. The three windows opposite the absis show symbolic motives. Stained glass would have been absolutely out of place. Unfortunately the background of the absis is somewhat unsatisfying.

Conclusion:

L'auteur a été beaucoup impressioné par l'énergie et l'enthousiasme exprimés par l'architecture protestante d'après guerre. Le caractère clairement personel des églises en question, nous met en présence de plusieurs problèmes urgents.

Pouvons-nous tolérer tant de vues divergentes, mêmes opposées, au sujet de l'architecture protestante? Il y a souvent un manque de simplicité.

La chaire de l'église d'Oosterbeek avec son "auréole" est à peine faite pour un pasteur "ordinaire" en habit noir. La chaire de la "Paaskerk" manque aussi de simplicité. Les architectes, se rendent-ils suffisamment compte du fait qu'une église est un lieu de refuge pour les vieillards et les malheureux?

Peintures murales pour églises protestantes

Page 292

par. J. Groenesteyn

On ne saurait nier que l'architecture n'est plus "la mère des Beaux Arts". Cependant il ne faut pas rejeter la faute sur l'architecture.

L'architecte aussi bien que le peintre mural et le sculpteur, manquent un fond social et religieux. La nécessité de co-opération a été discutée maintes fois dans cette revue.

Cependant il arrive qu'une telle co-opération entre l'architecte et le peintre mural est réalisée.

Le peintre Berend Hendriks a créé une mosaïque en "brique" pour l'église protestante à Ens (N.E. polder). La mosaique fut projetée pour la façade de l'église mais la façade elle-même emprunte sa valeur architecturale à la mosaique — une indication heureuse de développements futurs.

La mosaïque fait partie intégrale du total — elle fut projetée longtemps avant les fondations de l'église. Elle représente la parable du Semeur et consiste de quelques formes symboliques. L'importance du Semeur même — une figure humaine impressionante (hauteur totale 4.50 m.) ne se restreint pas à l'église. Le Semeur symbolise aussi le paysage environnant. Le matériel (brique) à été bien choisi. C'est M. Hendriks aussi qui a dessiné les motifs symboliques des vitraux.

La tapisserie derrière la chaire est moins émotive et selon l'auteur moins expressive aussi. C'est une tâche difficile de trouver une expression artistique pour les phrases initiales de l'Evangile de St. Jean. Le risque de finir par une solution purement esthétique est grand — ceci n'implique pas que M. Hendriks a échoué.

Les couleurs et les matériels choisis sont beaux. Ensemble ils forment un fond excellent pour la lecture de l'Evangile: La main levée du Seigneur est l'incarnation du Verbe.

Malgré les possibilités restreintes, M. Harry Op de Laak a décoré avec succès les vitraux de l'église d'Oosterbeek.

Les deux vitraux de chaque côté de l'abside accentuent avec succès les qualités rythmiques du fond. Les trois vitraux opposées à l'abside montrent des motifs symboliques. Des vitraux peints y seraient absolument hors de question. Malheureusement le fond de l'abside est peu satisfaisant.

Maandblad gewijd aan Architectuur en Gebonden Kunsten. Opgericht door het Genootschap ,,Architectura et Amicitia'' in samenwerking met de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Bond van Nederlandsche Architecten, B. N. A. Orgaan van het Genootschap A. et A.

Achtste Jaargang No. 8
Aug. 1953

FORUM

Redactie Secretariaat: Mej. I. D. Foest, Keizersgracht 476, Amsterdam-C., tel. 35375, aan wie alle voor de redactie bestemde stukken moeten worden gezonden

INHOUD VAN DIT NUMMER:

Drie nieuwe kerken voor de Protest. Eredienst
Ds F. E. van Leeuwen:
Beschouwing
N.H. kerk te Ens (N.O.-polder)
N.H. kerk te Oosterbeek
N.H. kerk te Den Haag (Loosduinen)

J. Groenesteijn:
De arbeid van twee wandschilders voor Prot. kerken

KRONIEK
Prijsvraag torenbekroning te Hulst
Prijsvraag of kansspel?
Prijsvragen en nog iets
Veren. van Beoefenaars der Monumentale Kunsten
Boekbespreking

Het volgende nummer zal o.m. gewijd zijn aan:

Nagelaten grafisch werk van Ir A. Boeken (†)
Architectuur-schilderijen

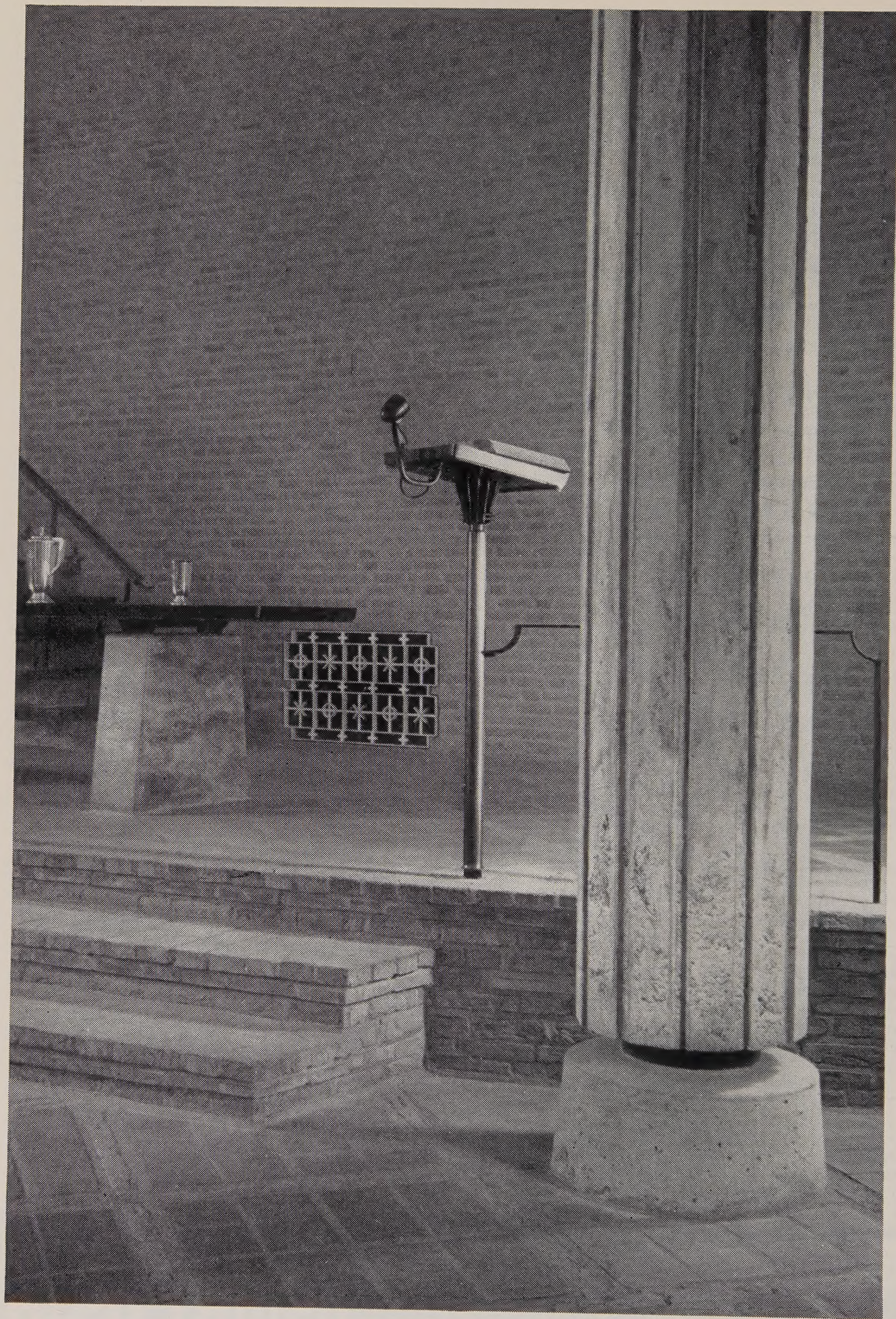
,,FORUM'' verschijnt met 12 nummers per jaar

Abonnementsprijs ƒ 24.— per jaar
Losse nummers, indien aanwezig ƒ 2.50 per nummer
Alles franco per post bij vooruitbetaling te voldoen
Voor België Frs. 340.—

Prijs van dit nummer ƒ 2.50

Voor advertenties wende men zich tot de uitgever

Uitgave en Administratie: G. VAN SAANE, Herengracht 406 Amsterdam-C. - Telefoon 36186 - Postrekening 681.31.

N.H. kerk te Den Haag (Loosduinen) Arch. G. Westerhout

Drie nieuwe kerkgebouwen voor de Protestantse Eredienst

Kerkbouw staat, meer dan sedert vele generaties, na 1945 in het midden van de belangstelling en een aantal architecten, groter dan ooit, is in ons land daarbij betrokken.

Dit moge verklaren dat de redactie, een half jaar na de publicatie van twee kerkgebouwen (één voor de R.K. en één voor de Protest. eredienst), die om hun bijzondere conceptie de aandacht trekken, opnieuw een nummer aan kerkbouw wijdt, ditmaal alleen voor Protestantse richtingen, waarbij het accent thans vooral valt op de resultaten van de samenwerking tussen architecten en beeldende kunstenaars vanaf de aanvang van het ontwerp, zoals deze tot uitdrukking zijn gekomen in twee der drie thans gepubliceerde kerken.

Ook in menig ander opzicht verdienen deze kerken de aandacht van allen, die bij kerkbouw op een of andere wijze zijn betrokken.

Daarom verheugt het ons dat wij Ds F. E. van Leeuwen, Remonstrants predikant te Delft, bereid hebben gevonden voor „Forum" in een artikel zijn visie te geven op deze drie kerken, zoals hij die meent te moeten zien in verband met hun bestemming: de Protestantse eredienst.

Dat hij daarbij ook enige malen een critisch geluid laat horen, verheugt ons in dubbele mate, omdat deze opmerkingen alleen maar ten goede zullen kunnen komen aan het doel.

Een gelukkige omstandigheid bij de keuze dezer drie kerkgebouwen is geweest dat hier naast elkaar staan een kerk in de nog ruige Noordoostpolder, waar de pioniers in dit nieuwe land als het ware met de klei onder hun schoenen in hun dorpskerk zitten — een kerk aan de schone Veluwezoom, bestemd voor een, zo men wil, geacheveerde gemeente — en een kerk op een rommelig punt in een nieuwe wijk van een grote stad.

In zijn beschouwing gaat de schrijver, terecht, van deze onderscheidene uitgangspunten uit; ook de aandachtige lezer zal ongetwijfeld bij zijn beoordeling daarmede rekening houden.

De redactie beschikt niet over een of meer recente R.K. kerken, doch blijft met ongeveinsde belangstelling uitzien naar materiaal van die zijde.

Redactie

Beschouwing

F. E. van Leeuwen

Om een bezonnen oordeel te kunnen geven over een kerkgebouw, zou men daarin een eredienst van de gemeente moeten meemaken, zelfs meermalen, om zich bewust te worden wat het gebouw op den duur tot ons zegt. Dit geldt in het bijzonder voor mij, daar ik niet met de blik van een deskundige, maar met het oog van het gemeentelid de hiernaast afgebeelde kerken ben gaan bezichtigen. Het was de bedoeling dat ik op onbevangen wijze deze kerken op mij zou laten inwerken en daarna vrijmoedig mijn indrukken zou weergeven, ook al heeft mijn oordeel geen enkel gezag.

Het lijkt mij het beste om eerst de drie kerkgebouwen te beschrijven om naast de afbeeldingen zo mogelijk nog een enkele verduidelijking te geven van de totaal-indruk en daarna enkele beschouwingen te geven over wat mijn gedachten als predikant geweest zijn bij het zien van deze kerken.

Wanneer men het dorpje *Ens* nadert langs de grote weg door de Noord-Oostpolder ziet men onmiddellijk het hoge en sierlijke dak met de montere klokkestoel van het dorpskerkje boven de lage daken van de huizen uitsteken. Het profiel van dit dorp-in-wording wordt nog beheerst door de kerk. Dit kerkje is gelegen aan een open pleintje, zonder plantsoentje er om heen, gastvrij en voor iedereen toegankelijk temidden van de nieuwe huizenrijen.

Dit open en nodigende karakter wordt nog verlevendigd door het grote mozaïek op de voorgevel, voorstellende de zaaier, die uitgaat om te zaaien, en een deel van het zaad valt tussen de doornen, een deel wordt verzengd door de zon (afbeelding links van de ingang), een deel wordt door de vogels weggepikt en slechts een deel groeit op tot vruchtbaar koren (dit is het minst duidelijke deel van de afbeelding, vlak onder de linker arm).

Deze afbeelding roept allerlei wakker: wij denken aan dit nieuw gewonnen land waarin gezaaid moet worden, wij voelen als het ware de zeewind nog om ons heen wanneer wij de vogels zien zwermen rondom de zaaier en er gaat van deze afbeelding een wervende kracht uit, een soort oproep om binnen te komen en te luisteren naar het woord van het Evangelie.

En wanneer wij dan binnentreden en op de drempel naar binnen zien, dan zien wij voor ons een groot feestelijk kleed achter de kansel uitgespannen als een vlaggedoek. Aan de linkerzijde staat de opgeheven hand van de Schepper: een uitbeelding van „In den beginne was het Woord"; aan de rechterzijde het lam Gods in het zegevierende licht uit den hoge: een uitbeelding van het licht der wereld. En daartussen een effen baan achter de preekstoel. Voor mijn besef staat hier de prediker voor een spandoek, welke ons zegevierend verkondigt hoe alle dingen begonnen zijn en volbracht zullen worden door de heerlijkheid Gods.

Wanneer wij de kerk daarna binnengaan bevinden wij ons onder een hoog lichtgrijs dak, dat als een tentdoek licht en wijd boven ons staat. Doordat de gedeelten achter de pilaren wat lager zijn gehouden en zelfs nog gehalveerd door een galerij rondom het middenvak, rijst de middenruimte onder het dak bevrijdend hoog op en geeft een gevoel van ruimte. En in deze ruimte staan de met biezen beklede stoelen voor de gemeente. Van deze stoelen gaat iets genoeglijks uit; men voelt dat dit het huis is van de gemeente, waar men met vreugde bij elkaar komt en zich met elkander een gemeenschap voelt. Alleen de ouderlingen en diakenen hebben nog hun vaste banken, om goed het gewicht van hun ambt te doen uitkomen. Zij zitten ook nog dwars in de kerk, het toezicht houdende op de predikant en de gemeente en elkander.

Er gaat ook van de kleuren in deze kerk iets zeer

blijmoedigs uit. Het zijn alles eenvoudige, sterke kleuren; ik zou haast zeggen: landelijke kleuren. De vloer is bedekt met grote grove zwarte tegels, alleen in het middenpad met een witte figuur versierd. Achter de galerijen zijn de acht ramen, aan de linker- en rechterzijde, op zeer eenvoudige en doorzichtige wijze betekend met gestileerde aanduidingen van de zeven scheppingsdagen en het achtste, of beter het eerste raam, met een voorstelling van de geest Gods, zwevende over de wateren. De versiering is echter zo gehouden, dat het licht blank en helder de kerk blijft binnenstromen.

De preekstoel is het stevige centrum; op zulk een kansel, zonder enige versiering of verfraaiïng, moet wel klare en bondige taal gesproken worden! Dit kerkje maakt op mij de indruk van een zendingskerkje: getuigend van een nieuwe aanpak in een nieuw land, staande temidden van het volk en open naar alle zijden, bereid om te getuigen van de blijdschap van het Evangelie en gelovend in de groeikracht van een werkzame gemeente.

Het kerkje te *Oosterbeek* ligt even terzijde van de grote verkeersweg, tussen hoge bruine beuken. De zeer hoge muren van kleine bakstenen rijzen statig en rustig op, zodat men voelt: daarbinnen moet een stille en gewijde plek zijn om tot inkeer te komen.

Naast de ingang staat een prachtige afbeelding van de goede herder, welke ook spreekt van het geborgen leven in de gemeenschap met Christus en wij worden als het ware gedreven vanaf de drukke en roezige weg de omheining van het verstilde leven binnen om weer contact te vinden met de eeuwige bron. Maar wanneer wij dan binnengaan worden wij verrast door de heldere en krachtige toon van deze ruimte. Wij betreden een hoog vertrek. (Noemen de Psalmen niet vaak God een hoog vertrek in tijden van benauwdheid?)

In het midden staat de avondmaalstafel en de stoel. Wonderlijk gevoel om binnen te gaan in een vertrek dat bewoond is en waarin toch (wij blijven nu eenmaal protestanten) de gastheer afwezig is.

Deze kerk is vervuld van een voorname, een adelijke geest; alles is gaaf en doortrokken van innerlijke schoonheid. Er is niets uiterlijks aangebracht om indruk te maken. De vorm is zeldzaam eenvoudig: een langwerpige achthoek rondom de avondmaalstafel, welke alleen in een uitspringend gedeelte staat, even hoger, even terugwijkende. Achter de tafel is de muur helder wit, bijna tè wit. De preekstoel staat terzijde en is bewerkt met fraaie letters, welke wel schoon, maar niet zinvol zijn; men moet er omheen lopen om te lezen wat er staat. Achter de preekstoel is een klankbord dat bijna op een aureool gelijkt. Maar de preekstoel heeft zijn centrale plaats geheel verloren, ook al maakt men hem nog zo fraai. Misschien heeft men juist behoefte gekregen om de preekstoel zo fraai te maken, toen hij niet meer zulk een centrale plaats had in de eredienst.

Aan de andere zijde van de avondmaalstafel staat de lessenaar en het doopvont. Daardoor is het podium breed geworden en zit de gemeente in een wijde boog er omheen. Men zit duidelijk rondom het centrum, en toch blijft men enigszins in twijfel of men hier rondom de tafel zit als een gemeenschap, als een gezin, of rondom een podium, als een in eerbied toeschouwende gemeenschap, genodigd om mee te maken en te beleven het heilig spel van Gods komen temidden van Zijn kinderen.

Wanneer men zich omkeert schrikt men even van de bonte achterwand. Eerst meende ik, dat deze blokjeswand de onrustige wereld verbeeldde, waarvan wij bevrijd moeten worden tot de klare rust der eredienst. Maar later bleek mij dat deze drukke wand nog niet gereed is gekomen. De witte blokjes zijn de gipsen, geluid-absorberende vakjes, welke, wanneer zij voldoende gedroogd zijn, nog bruin geschilderd moeten worden.

De witte schelpen aan de wand zijn de reflectoren van de wat overbodige zijlampen; de enige versieringen welke mij hinderden in dit zo gave geheel.

De *Paaskerk* ligt op een bijzonder rommelig punt in de nieuwe stadswijk te Loosduinen. Het schijnt wel of dit het verzamelpunt is van de achterzijden van allerlei verschillende woonblokken. En op dit weinig spectaculair terreintje is een grote kerk opgetrokken. In het midden een vrij hoge klokketoren, welke men duidelijk beklimmen kan: de trap is zichtbaar door de opengewerkte zijwanden. Deze kerk wil temidden van deze eindeloos aangroeiende woonwijken duidelijk nog haar macht tonen, wil uitzien over de wereld, en roepen tot allen. Het aanzicht van deze kerk is zeer verschillend al naar men van de ene of van de andere zijde aankomt. Aan de ene zijde ziet men duidelijk te maken te hebben met een verenigingsgebouw, een complex van zalen en ruimten voor jeugd-, catechisatie-, zondagsschoolwerk; zelfs prijkt hier een bordje „vergunning" aan de ingang. *) Aan de andere zijde is de ingang tot de eigenlijke kerk. Door een oude romaanse zuil aan beide hoeken is iets bewaard van het traditionele type van kerkgebouw.

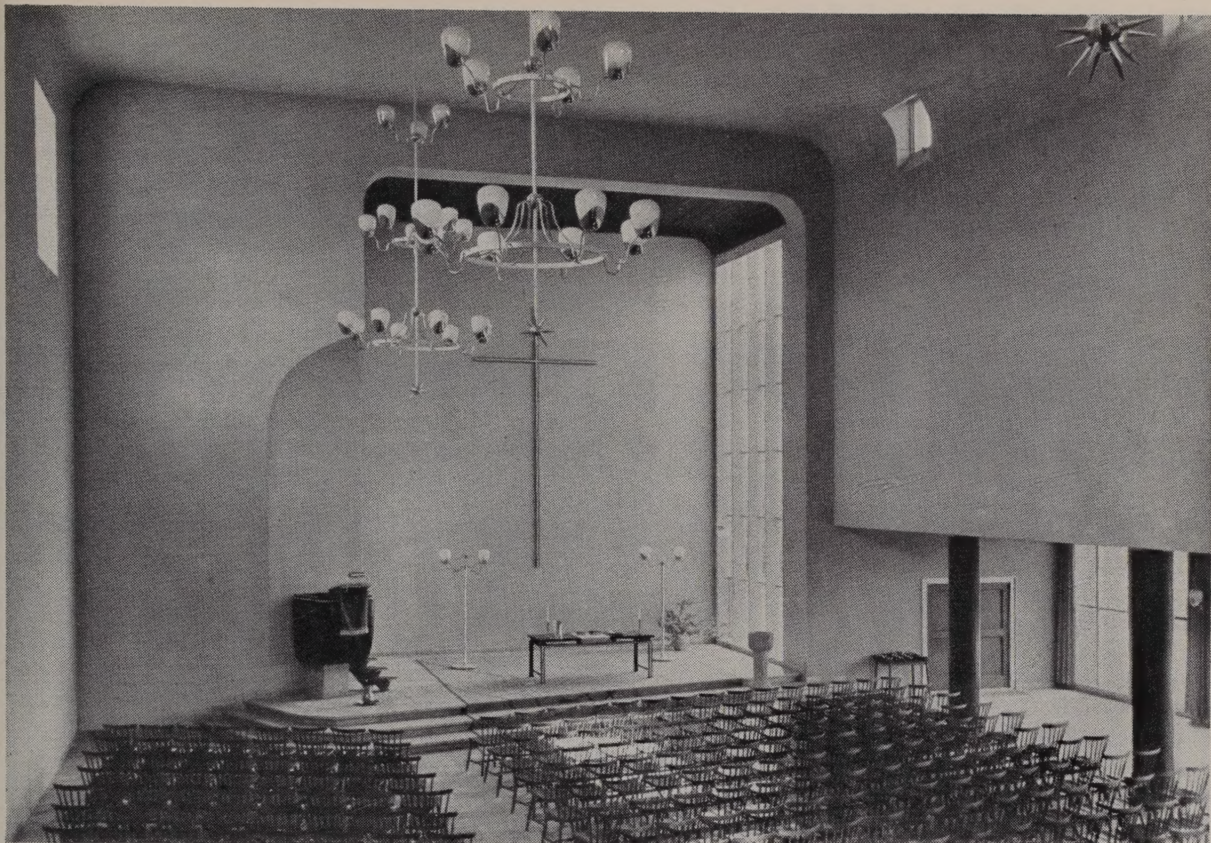
Wanneer men dan de hal binnengaat en de kerk betreedt, staat men in een grote ruimte met zware bakstenen muren en hoge betonnen zuilen. Men denkt hier het eerst aan een tempel-ruimte, welke een monumentale en statige indruk maakt. In de oude tempels of kathedralen was echter altijd èn een beeld aanwezig van de godheid welke aanbeden werd, èn een zekere vrijheid voor de menigte om zich te verzamelen en zich te bewegen. In deze grote ruimte vraagt men zich echter wat onzeker af wat men hier moet doen; moet men hier gaan luisteren naar de prediking?

Centraal staat hier tegen de hoge, donkere achterwand de preekstoel. Op mij maakte deze kansel de indruk van een bisschopszetel, bijna een plechtige draagstoel welke hier zojuist was neergezet. Aan de voeten onder deze zetel ligt het lam Gods. En naast de kansel staat een groot wit kruis. Voor mijn besef veel te realistisch. Zulk een kruis kan men eigenlijk niet in een kerk verdragen, of men moet ook al het andere wegdoen en als een soldaat van het Leger des Heils gaan staan prediken aan de voet van dit kruis om de wereld tot zondebelijdenis te

*) Bij nader onderzoek blijkt dat hier niet van een „vergunning" in de zin der Drankwet sprake is, doch van een z.g. „verlof B". Er is een keukentje, van waaruit tegen betaling koffie en thee wordt verstrekt. Gelukkig is er een afzonderlijke ingang, anders ware het bordje aan het kerkportaal bevestigd.

Inmiddels hebben de predikant en zijn vrouw, om deze vergunning voor „verlof B" te bemachtigen, een „colloquium doctum" moeten afleggen voor een kleine commissie te Amersfoort.

(Red.)

Interieur van de N.H. Bergkerk te Amersfoort Archn Ir G. Pothoven en D. Zuiderhoek

brengen. Maar nu weet men geen raad met dit geweldige kruis temidden van doopvont en kansel en avondmaalstafel. Want deze zijn daar alle aanwezig omdat de predikant hen nodig heeft om de sacramenten te bedienen en te prediken. Maar dit kruis is geen liturgische plaats. Het kan eigenlijk alleen op de markt staan; nu staat het er vreemd.

Maar het wonderlijke is ook weer dat wanneer men dit kruis in gedachten wegneemt, men als het ware tegen de muur oploopt welke zo hoog en gesloten de achterwand vormt. Want zodra men een tempelruimte schept, waarin men toch eigenlijk wil opgaan om te aanbidden, dan heeft men een aanbiddings-centrum nodig en kan men de preekstoel daar niet zo in het middelpunt plaatsen. Wanneer men het kruis in de wand had geplaatst en de wand had doorbroken en tot een koor had uitgebreid dan was er wellicht meer gerichtheid gekomen in deze ruimte. Bovendien is in de Paaskerk de liturgische wand nogal donker gehouden tegenover het nogal hel en nuchter verlichte voorgedeelte van de kerk. Het roosvenster dat hier het licht moet brengen is klein en hoog. Men vraagt zich af of in deze tempelruimte een mysterie-dienst moet vervuld worden.

Deze kerk heeft bij mij een innerlijke onzekerheid achtergelaten. Ik wist niet goed wat deze gewijde, grote, plechtige ruimte mij wilde zeggen. Maar hier is wellicht het bezwaar overwegend geworden, dat ik deze kerk ben gaan bezichtigen en niet in de eredienst met de gemeente deel heb genomen aan het werkelijke leven in deze tempelzaal.

Wanneer ik mij nu zet om de opgedane indrukken te ordenen en te overdenken, dan overheerst een gevoel van diepe vreugde over al wat er weer aan bezieling en leven gekomen is in de protestantse kerkbouw. Het was oorspronkelijk de bedoeling dat ook de Bergkerk te Amersfoort hier besproken zou worden, en zodoende heb ik ook daaraan een kort bezoek gebracht. In alle kerken overviel mij als een verrassing de levendige en bezielende werking welke uitging van deze ruimten. Het kerkgebouw is weer van integrerende betekenis geworden voor de eredienst.

Maar daartegenover staat dan ook dat men zich nog meer rekenschap moet geven van de geest welke van de architectuur uitgaat. En dan valt het mij op dat iedere kerk zulk een persoonlijk karakter heeft gekregen. De geest van de bouwmeester heeft overal een zéér persoonlijk stempel gezet op de gehele sfeer. En daarin ligt een urgent probleem. Mogen wij doorgaan met zoveel verschillende, vaak uiteenlopende, ja, tegenstrijdige opvattingen over kerkbouw aan het werk te laten?

Kerken worden gebouwd voor vele geslachten en moeten toch ruimten zijn waarin de bovenpersoonlijke en boventijdelijke vererings-gemeenschappen zich verzamelen.

Het eerste gevaar, dat ik in het bijzonder in de Bergkerk bespeurde, is, dat men de kerk te mooi gaat maken in

de zin van te „opgemaakt". Hoewel ik mijn boekje te buiten ga, wanneer ik over deze kerk een enkele opmerking maak, wil ik hier toch de vraag naar voren brengen of hier in het liturgische centrum niet de eenvoud verloren is gegaan. Het tapijt dat hier onder de avondmaalstafel is gelegd is mij te mooi; de avondmaalstafel lijkt bijna op een bijouterietafeltje; de lampen aan weerszijden doen even denken aan schemerlampen, zodat men zich een ogenblik in de salon van Onze Lieve Heer meent te bevinden. Dit moge wat overdreven gezegd zijn, toch voelt men hier te veel in de kerk van een elitegemeente te zijn. De volkskerk moet toch wel weten of dit juist is.

Maar ook in de kerk te Oosterbeek heb ik mij afgevraagd of hier niet een te verfijnde geest aan het werk is geweest. Hier is alles zozeer van werkelijke innerlijke adel en schoonheid doortrokken dat men minder bezwaar maakt. Maar toch is dit een aristocratische geest welke de sfeer bepaalt. Bezwaarlijk wordt dit m.i. in de versiering van de preekstoel. Op deze preekstoel met dit aureool achter zich kan geen gewone dominee in zwarte toga meer gaan staan. En dat is toch wel een heel belangrijke consequentie. Hier moet een monnik staan met een markante kop. En op de stoel achter de avondmaalstafel moet eigenlijk een bisschop plaatsnemen. Waarschijnlijk was het de bedoeling van de architect geweest om op alle witte schelpen nog symbolische versieringen aan te brengen.

Ook bij de preekstoel in de Paaskerk miste ik de innerlijke eenvoud, welke mij een voorwaarde schijnt voor onze protestantse kerkbouw.

In het kerkje te Ens is alles zeer bewust ingesteld op de volksgemeente. Hier kan men bij wijze van spreken gerust op zijn klompen binnenkomen en deelnemen aan het avondmaal. Wat mij hier weer opviel, al heeft het mij als remonstrant zeer verheugd, is, dat er zulk een blijmoedige sfeer heerste in deze kerk. Een „zware", calvinistische, prediking lijkt mij nauwelijks meer mogelijk in deze omgeving. Alleen kan men zich afvragen of jeugdige en moderne architecten voldoende denken aan de kerk als geestelijk tehuis ook voor oudere mensen, ook voor hen die verdriet hebben en troost en vrede zoeken.

De meer principiële vraag welke bij het zien van deze kerken natuurlijk alles beheerst is of wij de preekstoel of de avondmaalstafel in het centrum willen. Te Ens is zeer duidelijk het eerste, te Oosterbeek zeer duidelijk het tweede gedaan. Het kerkje te Ens is duidelijk het huis van de gemeente, waar men gaarne tezamen komt en met elkaar rondom de kansel geschaard naar het Woord van het Evangelie komt luisteren. Alleen zou ik hier dan ook de stoelen meer „rondom" geschaard willen hebben. Waarom is hier het brede middenpad gehandhaafd, nog wel geaccentueerd met witte figuren? Dit is geen opgang naar het altaar, maar een pad dat naar de plaatsen leidt. En nu staat de prediker voor een breed middenpad te spreken. Waarom is hier de avondmaalstafel op zware steunsels vastgezet? Men merkt haar pas later op en de stoelen zijn geenszins gericht op deze tafel in het midden.

In de kerk te Oosterbeek is de avondmaalstafel centraal. Maar hier komt toch de vraag op: Is in de Hervormde kerk de viering van het Avondmaal zozeer het hart en de ziel van iedere eredienst? Ontstaat hier dan niet, zodra men geen Avondmaal viert, een leeg centrum?

De muur achter de avondmaalstafel is geheel wit gelaten. In de vestibule hing echter een zeer knap ontwerp voor een tekening, welke daar eigenlijk op aangebracht moet worden: het kruis met daar doorheen gezet de aanduiding van de herder die een schaap tegen zich aangedrukt houdt.

Hier rijst de vraag naar het aanbiddingscentrum.

Moet het kruisteken alleen als symbool aangebracht worden in het centrum van de aanbiddings- en gebedsgemeenschap?

Moet dit dan staan in een koor als teken van de opstanding, van de overwinningskracht rondom dit kruis?

Is het kruis zonder het symbool van Christus te onpersoonlijk?

Voor mijn besef was te Oosterbeek dit symbool aan de wand wèl nodig om een vulling te geven aan een centrum.

In de Paaskerk is voor mijn gevoel de innerlijke verwarring ontstaan door veel te veel met elkaar te willen verbinden. Men kan geen liturgisch centrum in een langwerpige kerk bouwen waarin men wil opgaan naar de aanbidding en dan de preekstoel centraal zetten. En dit kruis is geen symbool meer, maar een soort realistische nabootsing van het echte kruis.

Deze opstelling van liturgische functies naast elkaar heeft mij weinig bevredigd. De lessenaar komt geheel rechts in de druk achter een pilaar. De avondmaalstafel staat nu terzijde. En geheel vreemd daarin staat het kruis. Het doopvont staat achter een hek. En zelfs het luiden der klokken is in de rij opgenomen en moet geschieden in het aangezicht van de gemeente, geheel links.

De vraag welke mij na het bezoek aan deze kerken is gaan bezighouden is vooral deze: Hebben de architecten niet teveel de leiding genomen bij het bouwen van de kerken? — Geeft de Hervormde kerk voldoende leiding aan de bouwmeesters? Of laat men het maar groeien zoals het in iedere gemeente weer anders, en bij iedere architect weer anders opkomt?

Tot besluit een zeer naïeve opmerking: Het lijkt mij persoonlijk altijd nog de eenvoudigste oplossing om in onze protestantse kerken de preekstoel centraal te laten, gebouwd ook als plaats voor de liturg, die de eredienst leiden moet, dus niet te hoog, en niet te afgesloten. De gemeente wordt in een halve cirkel rondom de preekstoel gezet, zoals dit te Oosterbeek wat te wijd rondom het podium is geschied. Niet zo dat men tegenover elkander komt te zitten, maar wel zo dat men in een gemeenschap rondom het Evangelie zit.

Dan ontstaat er vanzelf een leeg centrum rondom de preekstoel. Hier kan de avondmaalstafel geplaatst worden, het liefst nog alleen dan wanneer men ook het Avondmaal viert, want een tafel die geen functie vervult is niet zinvol. Ook het doopvont zet men daar in het centrum, wanneer er gedoopt wordt. Wil men iedere Zondag de avondmaalsviering opnemen in de dienst, dan staat deze tafel prachtig in het centrum en de prediking van het Evangelie waakt over dit samenzijn.

N. H. Kerk te Ens (Noord-Oost polder)
Arch.bur. Chr. Nielsen en J. H. C. Spruit

Foto J. Versnel

N.H. kerk te Ens
Arch.bur. Chr. Nielsen en J. H. C. Spruit

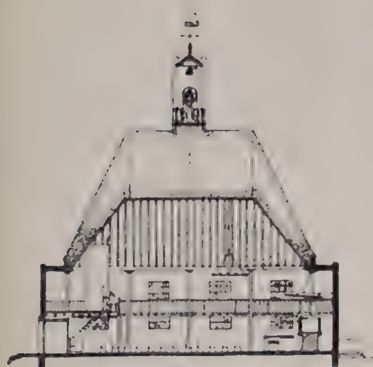
Situatie 1 : 2500

Plattegrond 1 : 500

Foto's J. Versnel

Doorsnede 1 : 500

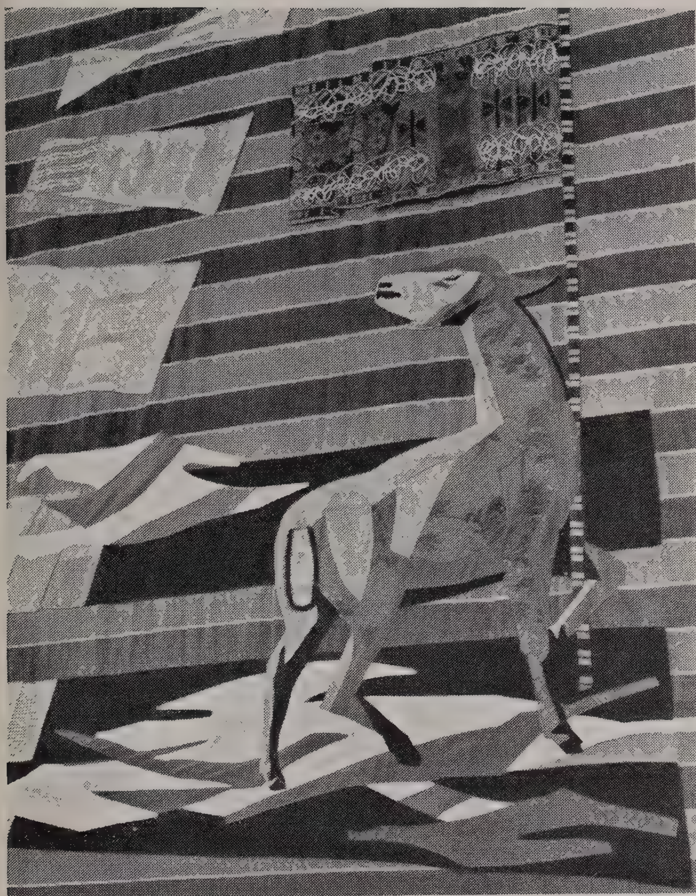
Detail van mozaïk in de gevel

Foto's J. Versnel

N.H. kerk te Ens
Arch.bur. Chr. Nielsen en J. H. C. Spruit

Gebrandschilderde en
gezandstraalde ramen,
mozaiek in de gevel
en wanddoek
Ontwerpen B. Hendriks

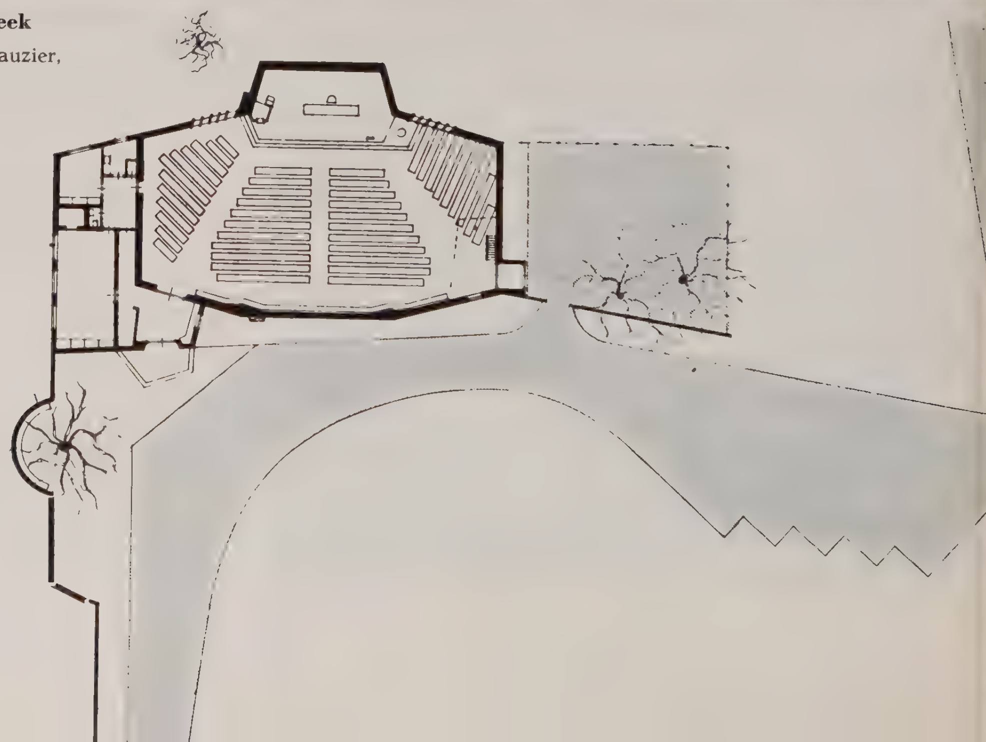

Detail van wandkleed

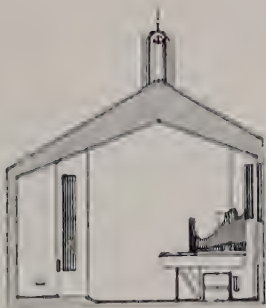
N. H. Kerk te Oosterbeek

Archn Prof. F. A. Eschauzier,
F. Eschauzier Jr en
B. van Kasteel

Situatie en plattegrond 1 : 600

N

Doorsnede 1 : 600

Foto's R. Melchers

N.H. kerk te Oosterbeek   Archn Prof. F. A. Eschauzier, F. Eschauzier Jr en B. van Kasteel

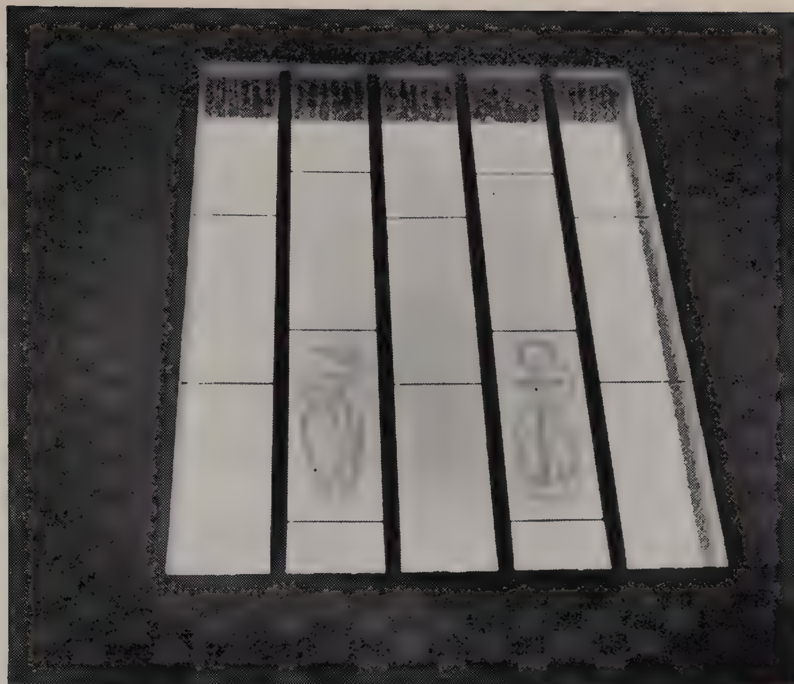
Foto's R. Melchers

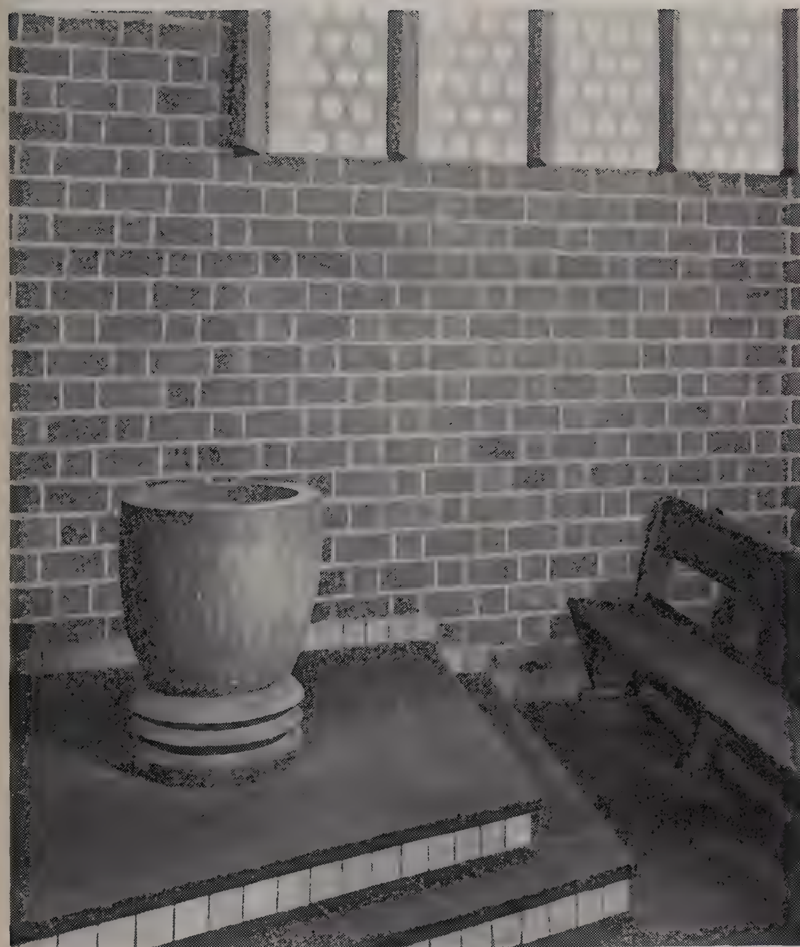

N.H. kerk te Oosterbeek
Archn Prof. F. A. Eschauzier,
F. Eschauzier Jr en B. van Kasteel

Ramen ontw. Harry op de Laak
Beeld in de gevel „de Goede Herder",
ontw. en uitvoering Ubbo Scheffer

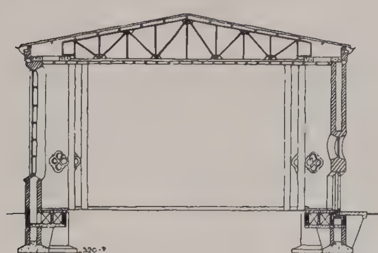

Foto's R. Melchers

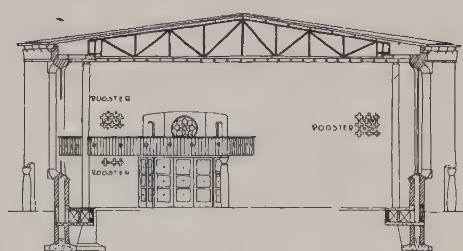
N. H. Kerk te Den Haag (Loosduinen)
Arch. G. Westerhout

ABCOUDESTRAAT
HARMELENSTRAAT
HOOFDTOEGANGS-PORTAAL
PLAVUIZEN
WERKLOKAAL
PORTAAL PLAVUIZEN
HAL PLAVUIZEN
TEGELS
PODIUM
RIETVLOER
LINOLEUM PREDIKANT
LINOLEUM ADM
CONSISTORIE CATECHISATIE
VAN MAARSBERGENSTRAAT

Situatie en plattegrond 1 : 500

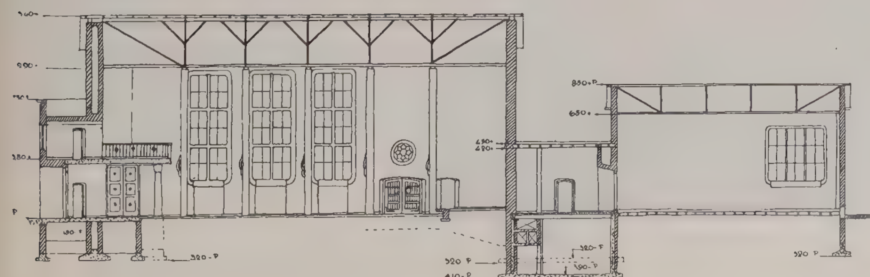

Doorsnede kerk

Doorsnede met aanzicht balcon

Langsdoorsnede

Schaal 1 : 500

N.H. kerk te Den Haag (Loosduinen)
Arch. G. Westerhout

N.H. kerk te Den Haag (Loosduinen)
Arch. G. Westerhout

De arbeid van twee wandschilders voor Protestantse Kerken

J. Groenesteijn

Dat de architectuur het praedicaat „moeder der kunsten" niet meer toekomt is voor iedereen die zich voor architectuur interesseert, of daarin zijn levenstaak vindt, wel duidelijk.

De oorzaken van de te betreuren verhoudingen tussen haar en de wandschilder- en beeldhouwkunst zijn waarlijk niet uitsluitend bij de architectuur te zoeken. Evenzeer als elke andere vorm van kunst zou de architectuur dienstbaar aan de gemeenschap, of al was het maar eerst, een gemeenschap, willen zijn. En evenzeer als wandschilders en beeldhouwers zullen architecten verlangen verbonden te zijn met een geheel, door één religieus besef.

Het probleem is actueel en van het verlangen naar een samenwerking is ook in „Forum" meermalen getuigd. Het noopte de wandschilder Berend Hendriks tot het richten, in dit orgaan, van „bittere verwijten" aan het adres van de architectuur. Zo gaat het menigmaal wanneer men in zwaarmoedige ogenblikken verleid wordt tot het aanwijzen van een zondebok. Toch bleek hoezeer ook hij zich dit verlangen bewust is. En hoewel het ongebruikelijk is dat bevriende collega's over elkaars werk schrijven, is het daarom dat ik graag voldoe aan het verzoek van de Redactie om een beschouwing te wijden aan het werk van Hendriks, dat hij onlangs voltooide in samenwerking met de architect Nielsen, omdat hier inderdaad van die zo verlangde samenwerking sprake is.

Natuurlijk, één zwaluw maakt nog geen zomer, en een dergelijke nauwe samenwerking als waarvan hier sprake is, zal voorlopig nog wel tot incidentele gevallen beperkt blijven. Maar waar zij dan ook aanwezig is dient zij zeker gesignaleerd te worden.

Hendriks maakte een baksteenmozaïek in de gevel van de Hervormde Kerk te Ens, N.O.-polder. Het mozaïek werd ontworpen voor de gevel, maar ook de gevel vindt zijn verhoudingen en ontleent zijn waarde o.m. aan het mozaïek. Dit nu is een zeer belangrijk verschijnsel, en geeft het verheugende gevoel dat het hier misschien gaat om een stap op de goede weg.

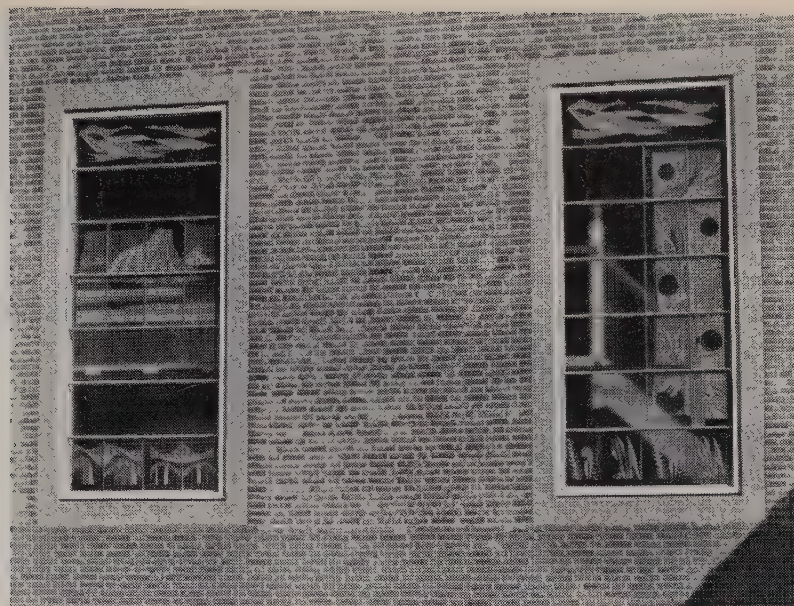

N.H. kerk te Ens (N.O.-polder)
Mozaiek en gezandstraalde ramen
Ontwerp B. Hendriks

Dit mozaïek is er zo noodzakelijk, dat men de gevel, en eigenlijk het gehele kerkplein, dat gevormd wordt door het daartegenover liggende jeugdgebouw, niet zonder dit kan denken. Het ontwerp voor het mozaïek is dan ook ontstaan, bij wijze van spreken, voordat de eerste palen de grond in gingen. Zo kon er geen sprake zijn van een achteraf toegevoegde versiering, wat nog maar al te dikwijls de opgave aan de wandschilder is, en wat toch nooit kan leiden, of bijna nooit, tot een organisch verbonden zijn met de architectuur, en waar men zeker geen bevrediging voor dat eerder genoemde verlangen in vinden kan.

Het onderwerp voor zijn mozaïek heeft Hendriks ontleend aan de parabel van de zaaier: „Hij ging uit om te zaaien en een gedeelte van het zaad werd verstikt door onkruid en doornen. Een ander gedeelte viel in goede aarde en schoot welig op". Dan is er nog sprake van „vogelen des hemels", die beletten het zaad tot wasdom te komen.

In enkele sobere vormen, die het verhaal meer symboliseren dan dat zij er een illustratie van zijn, is de compositie ontstaan. Maar dominerend, zonder het evenwicht

hinderlijk te verstoren, rijst de figuur van de zaaier op. Een expressieve, levende, menselijke figuur van ca. 4,50 m hoog, die de gehele compositie meteen uitheft boven een oplossing met louter symbolen.

Ik zou geen betere woonplaats weten voor deze eenzame, dramatische zaaier. De Noord-Oostpolder, die één van de monumenten vormt voor een geest van keiharde onverzettelijkheid. Deze zaaier hoort niet alleen bij de kerk, maar bij het gehele landschap. Als daar de Novemberstormen over het land gaan, en ook de huizen en de kerk donkernat van regen onder een wijde, grijze hemel staan, zal het juiste reliëf aan deze figuur verleend worden.

Een subjectieve en wellicht wat romantische associatie bij het zien van dit mozaïek; maar intussen mogen wij ons verheugen over deze aanwinst, en er de bewoners van Ens mee feliciteren. Een andere vorm dan baksteenmozaïek, wat nu eenmaal veel harder, veel meer gebeeldhouwd is dan b.v. sgraffito en tegelijk zo prachtig samengaat in materie en kleur met de baksteenwand, zou zeker niet te verkiezen zijn geweest.

En dan zijn enkele onvolkomenheden in de uitvoering graag vergeven. Het zou b.v. beter zijn geweest wanneer de voegen die langs de vormen gaan, en hier en daar gaan werken als een opzettelijk gewilde contour, minder nadrukkelijk waren geweest. Aan de andere kant gaat in een paar vogelkoppen de vorm wat te veel verloren in het omringende. Maar het is de vraag of niet juist deze tekorten hoewel dan ongewild, bijdragen tot de menselijkheid in de expressie van dit mozaïek.

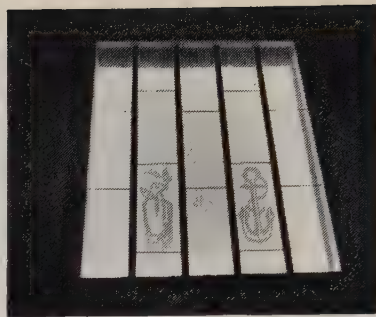
Ook voor de ramen der kerk ontwierp Hendriks symbolische motieven, ontleend aan het Scheppingsverhaal, die de functionele betekenis kregen het licht te breken en samen met het wandkleed achter de kansel, eveneens door hem ontworpen, bijdragen tot die stemming van wijding, waarin het kerkinterieur zich onderscheidt van andere ruimten.

N.H. kerk te Ens
Gebrandschilderde ramen en wandkleed
Ontwerp B. Hendriks

Van een heel andere orde dan het mozaïek is dit wandkleed. Het is van veel koeler, minder emotioneel en m.i. ook minder expressief gehalte. Natuurlijk speelt het materiaal een grote rol, maar bovenal kan men het onderwerp, het begin van het Johannesevangelie, niet dan met grote schroom benaderen. Het is wellicht de hoogste opgave die men zich als kunstenaar gesteld kan zien, een dergelijk gegeven zo abstract en van de aarde ontheven, gestalte te geven. De kansen zijn legio dat men bij een aesthetische oplossing belandt. Wanneer men ervaart dat het wandkleed in expressie ten achter blijft bij het mozaïek, hoeft dit dan ook geen critiek te betekenen, of het moest zijn een critiek op hoog niveau. Het is prachtig van kleur en materiaalkeuze. Vooral als men als ingewijde weet, dat de middelen beperkt waren, kan men de verdienste begrijpen. Het heeft bovendien als achtergrond voor de bedienaar van het Woord een zeer zinvolle betekenis. Links wordt door een hand Gods die het spreekgebaar maakt de aanhef: „In den beginne was het Woord en het Woord was bij God" aangeduid. Het licht, de duisternis en het vleesgeworden Woord zijn door symbolische vormen, die men ook in de ramen terug vindt, en door het oude symbool van het lam Gods aan de rechterzijde aangeduid.

„Het Woord" dus. Ook het van de kansel gesproken woord, dat in de practijk „onder de mensen" komt, vormt in deze kerkruimte het middelpunt en is ook door dit wandkleed zinvol samengevat in zijn onderscheiden betekenissen.

Met veel begrip voor de ruimte en de beperkte mogelijkheden heeft Harry Op de Laak de ramen in de nieuwe kerk van architect Prof. F. A. Eschauzier c.s. te Oosterbeek ornamentaal versierd. Vooral de beide ramen links en rechts van de absis zetten prachtig de rhythmische werking van de achterwand en rechter zijwand voort. Deze wanden, die in een patroon zijn van poriso-steen en witte acoustische tegels, in een af en toe onderbroken regelmaat, brengen een zekere rhythmische trilling teweeg, die in de ramen op een ander motief, lichtblauw fond met witte cirkels, wordt voortgezet. De drie ramen tegenover de absis heeft hij voorzien met symbolische motieven in gezandstraald glas. Evenals de symbolische figuren op de ramen in de kerk te Ens, hebben ook deze raamversieringen in hoofdzaak de functie de raamvlakken te verlevendigen. Gekleurd glas of anderszins zou hier zeker niet gewenst zijn.

Na gevoelens van bewondering bij het betreden van deze indrukwekkende ruimte kon ik toch niet ontkomen aan een gewaarwording van onbevredigd zijn. Het enorme witte vlak, de achterwand van de absis, is als een onbeschreven vel papier dat uitnodigend wacht op degene, die dàt te zeggen heeft, wat nergens beter dan in deze kerk gezegd kan worden. Deze mooie ruimte is het waard dat er gezocht wordt naar de beste oplossing. Een oplossing zodanig, dat hier een hart gaat kloppen en het geheel tot leven wekt.

Of de tekening, die in het voorportaaltje geëxposeerd is en heel summier een figuur van de Goede Herder aanduidt, een ontwerp is voor de beschildering van de absis, weet ik niet. Het zou echter te betreuren zijn, wanneer men het niet verder kon brengen dan wat dit ontwerp doet vermoeden.

N.H. kerk te Oosterbeek
Ramen ontwerp van Harry Op de Laak

De prijsvraag voor een bekroning van de vieringstoren van de St. Willibrorduskerk te Hulst

Prijsvraag of kansspel?

Voor prijsvragen op het gebied van de architectuur heeft zich menig architect, oudere maar vooral ook jongere, altijd geïnteresseerd. Wij hebben het dan ook een verheugend verschijnsel genoemd dat in de laatste jaren het instituut van de prijsvragen, althans wanneer het bepaalde gevallen betrof, waarbij van de architect bijzondere kwaliteiten werden gevergd, meer en meer bij opdrachtgevers waardering mocht vinden.

De redactie van „Forum" heeft, zo veel in haar vermogen lag, aan de uitslagen aandacht gewijd, soms ook door, buiten de keuze der Jury, enkele der niet-bekroonde ontwerpen te publiceren, wanneer zij meende dat onder die ontwerpen er één of meer waren, die waardevolle elementen voor de toekomst bevatten.

In de uitslag van de openbare prijsvraag voor de torenbekroning te Hulst heeft de redactie van het Bouwkundig Weekblad, bij monde van de heer J. P. M(ieras), aanleiding gevonden de vraag „of hier in dit geval, voor dit bouwkundig object" een prijsvraag nodig was, ontkennend te moeten beantwoorden.

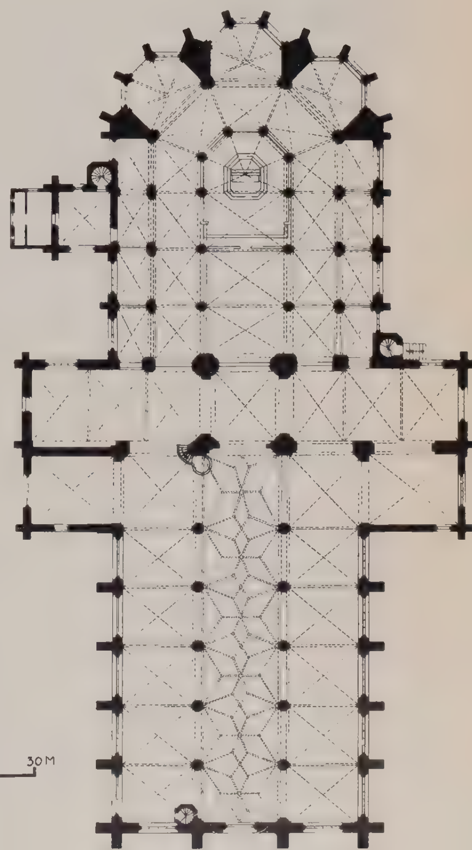
Na een opsomming van bezwaren komt de schrijver dan tot de uitspraak dat het systeem der prijsvragen in het algemeen — „in welk mooi licht men de voordelen ervan ook plaatst" — altijd een speculatie-systeem blijft. Er worden daarbij argumenten naar voren gebracht, die wij zeker niet tot de onze zouden willen maken en wij zouden de publicatie van bedoeld artikel betreuren, voor zo ver het de bij opdrachtgevers zo juist ontluikende animo tot het uitschrijven van openbare prijsvragen niet wredelijk zou kunnen dreigen de kop in te drukken, ware het niet dat het gestelde in datzelfde artikel zijn nut kan hebben om zich te bezinnen op de waarde van prijsvragen en een juiste waardering van het doel en de betekenis er van.

Het bovenbedoelde artikel heeft de heer Ir G. Friedhoff prompt aanleiding gegeven in het Bouwkundig Weekblad van gedachten met de heer Mieras te wisselen waarna ook de heer Ir W. S. v. d. Erve enige opmerkingen plaatst. Voor belangstellenden mogen wij volstaan met verwijzing naar de nummers 21-22, 25-26 en 31-32 resp. van 26 Mei, 23 Juni en 4 Augustus 1953.

Ook de redactie van „Forum" heeft een reactie ontvangen van een belangstellende lezer, naar aanleiding van de ontboezeming van de heer Mieras. In het kader van de, ook door de heer J.P.M. gewenste, gedachtenwisseling plaatsen wij zijn stuk hierbij, na de drie bekroonde ontwerpen in de prijsvraag voor Hulst met de commentaren der Jury. Aan het geheel laten wij een stadsplattegrond, mede om het kenmerkend voorbeeld van een (middeleeuwse) Vlaamse stad en een plattegrond van de kerk, voorafgaan.

Schaal 1 : 7000

Hulst (Zw. Vlaanderen)

Motto „Prediker"
J. Brouwer
Eerste prijs

Uit het Jury-rapport

Motto „Prediker"

De ontwerper van het plan, dat ingediend is onder het motto „Prediker", is er naar de mening van de Jury in geslaagd een waarlijke vieringstoren te ontwerpen, die in vormgeving, materiaalbehandeling en constructie voortreffelijk past bij de gothische onderbouw van de kerk en het luchtige en speelse karakter van de Noord-Vlaamse gothiek uitstekend weergeeft.

Zoekende naar een oorspronkelijke bekroning voor de vieringstoren, die geen dakruiter en ook geen zelfstandige toren is, die samenspeelt met het ernstige doch lichte bouwwerk der Middeleeuwen, waarop Dr Cuypers in zijn tijd op meesterlijke wijze een torenlid wist te passen, vond de Jury dit alles in het ontwerp „Prediker".

Naar de mening van de Jury voldoet dit ontwerp volledig aan de in het programma gestelde eisen: „evenwichtige bekroning van het monumentale kerkgebouw" en „teken van de stad in het landschap".

De constructie is goed doordacht en uitvoerbaar. Het gewicht is vrij hoog, doch zal lager zijn dan uit de door de inzender in zijn begroting genoemde (te hoge) hoeveelheden materiaal zou moeten volgen.

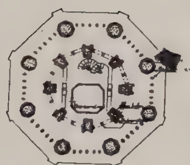
De door de inzender in zijn toelichting genoemde Leedesteen zal waarschijnlijk niet meer verkrijgbaar zijn.

De begroting is aanvaardbaar. Het tekenwerk is oorspronkelijk en van grote suggestieve kracht.

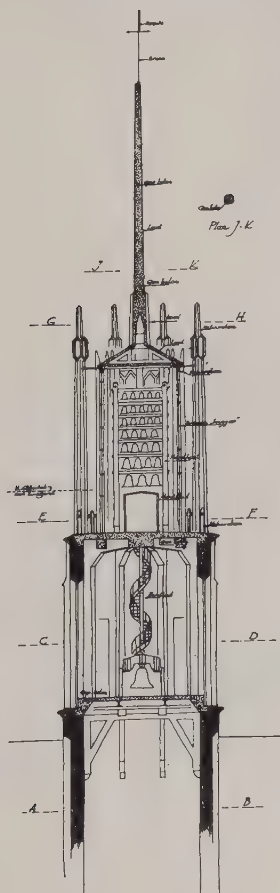
Gezien de bovenstaande overwegingen heeft de Jury eenstemmig besloten om aan de inzending onder het motto „Prediker" de 1e prijs toe te kennen, in de overtuiging, dat uit deze inzending na verdere doorwerking een juiste bekroning voor de St Willibrorduskerk te Hulst kan groeien.

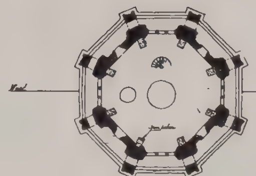

Plan G-H.

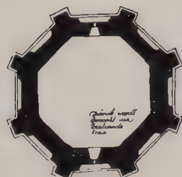

Plan E-F.

Plan C-D

Plan A-B

Motto „Pontificis magni Wilibrordi et Praesulis almi"
Th. G. Verlaan
Tweede prijs

Motto „Pontificis magni Wilibrordi et Praesulis almi"

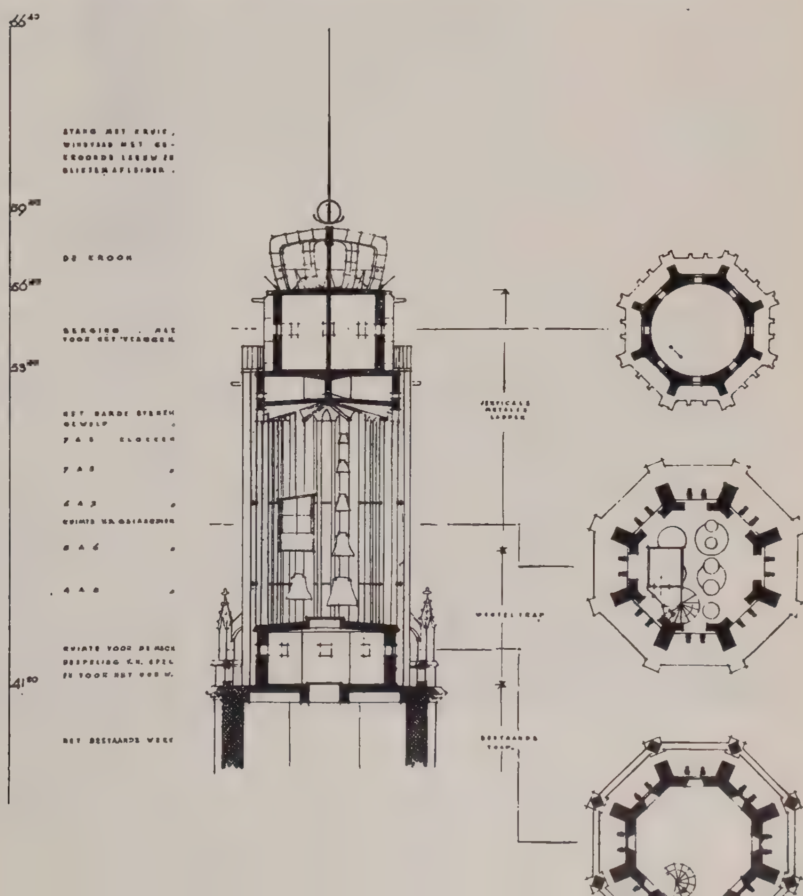
Dit ontwerp valt op door een grote mate van zekerheid en bovenal door de buitengemeen fraaie, verzorgde en stijlvolle behandeling der inzending. De bekroning is voortreffelijk van massa en verhoudingen ten opzichte van de onderbouw en de kerk. Ondanks de betrekkelijke massiviteit van de opbouw is de toren rank en rijzig. De materiaalkeuze, de materiaalbehandeling en de detaillering zijn alle voortreffelijk in harmonie met de gehele geest van het ontwerp. Het is onweersprekelijk een moderne torenbekroning, zij het van iets minder oorspronkelijk karakter dan die van het motto „Prediker".

Als tekortkomingen moeten worden genoemd het iets te veel Noordnederlandse karakter van de architectuur, het feit, dat de torenbekroning iets meer het karakter draagt van een vrijstaande toren dan van een vieringstoren en de iets minder gelukkige detaillering van de kroon. Een woord van bijzondere waardering verdient de aantrekkelijke bevlaggingsmogelijkheid.

Hoewel voor de toren een goede constructie zal kunnen worden uitgedacht, is deze uit het ontwerp niet in alle opzichten duidelijk te volgen. Het gewicht van de bekroning is vrij groot. De begroting lijkt verantwoord.

Het tekenwerk is, hoewel van een bijna onwaarschijnlijke accuratesse, niettemin levend en boeiend.

Gezien de bovenstaande overwegingen heeft de Jury gemeend aan dit ontwerp de 2e prijs te moeten toekennen.

66⁴⁰
DE KROON
41⁸⁰
HET BESTAANDE WERK

Motto „Marge"
L. J. Linssen met medewerking van J. C. Bolten en J. Hennink
Derde prijs

Motto „Marge"

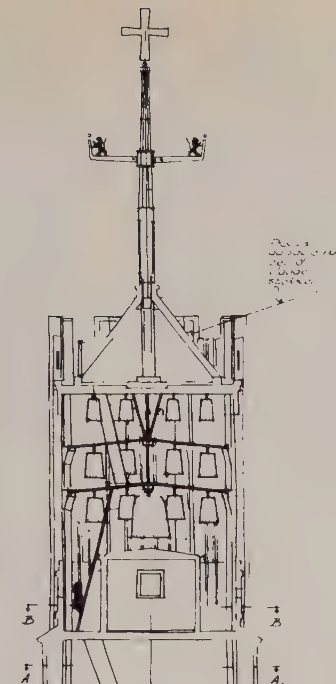
De inzending onder het motto „Marge" valt op door een door de Jury gewaardeerde oorspronkelijkheid van visie. De overeenkomst in deze visie met die van het ontwerp „Prediker" is opvallend, waarbij echter geconstateerd moet worden, dat in de verwezenlijking van de idee dit ontwerp bij het ontwerp „Prediker" belangrijk achterblijft. Het ontwerp bezit een grote mate van bondigheid, die merkwaardigerwijze ook tot uitdrukking komt in de inzending, die slechts uit één tekening van het gevraagde formaat bestaat en desondanks aan het programma voldoet, zij het, dat de beperkte perspectief het beoordelen van de massaverhoudingen ten opzichte van de kerk bemoeilijkt.

Evenals in het ontwerp „Prediker" wordt door de luchtige openheid van de spits het karakter van de Vlaamse gothiek benaderd, zij het op veel minder fraaie wijze. Het is jammer, dat deze ijle, luchtige, rake torenbekroning wat hard eindigt en in tal van details tekortschiet. De „horens" op de hoeken der overgang, de plaats der (veel te kleine) wijzerplaten, de ietwat stuntelige afsluitingen tussen de hoekpijlers, de niet-afleesbare windwijzer verzwakken in aanzienlijke mate de gunstige indruk, die dit overigens aantrekkelijke ontwerp maakt.

Na rijpelijke overweging meent de Jury echter de visie hoger te moeten waarderen dan die van het motto „Hij zal U dekken met zijn vlerken", zodat dit ontwerp met de 3e prijs is bekroond. De constructie is summier aangeduid. Zij zal echter niet veel moeilijkheden geven. De begroting lijkt aanvaardbaar, evenals het gewicht van de bekroning.

Begroting.

Steiger-, hak- en breekwerk.	f. 16.000,-
Bouwlift	- 6.000,-
Gew.-, sier- en licht beton (45,9 3 m³)	- 16.360,-
Ledesteen en graniet, 25 m³	- 17.500,-
Metselwerk speelkamer, 4,9 m³	- 900,-
Timmerwerk	- 200,-
Schilderwerk	- 100,-
Isolatie betonvloer	- 1.000,-
Loodbekleding betongoot 20 m²	- 1.000,-
Zinken dakbed. speelk. 8,5 m²	- 200,-
Gegoten ijzeren afvoer 10 m ø 10 cm.	- 200,-
Koperbekl. dak, spits en kruis	- 4.500,-
Smeedwerk kruis + 4 leeuwen	- 16.000,-
Herstel bliksemafleider	- 1.000,-
4 nieuwe wijzerplaten	- 4.000,-
Totaal	f. 82.019,-
Winst, risico, enz	- 13.582,-
Totaal generaal	f. 99.492,-

Motivering van deze beëindiging.

Als uitgangspunt is genomen het maken van een beëindiging, als in de eerste plaats typerend zou zijn voor een stadsbeeld in het land bezuiden de Schelde, een markante, duidelijke beëindiging.

De hoogte en indeling van de toren, alsmede die van de bekroning, kwam voort uit de maten en verhoudingen van het bestaande gedeelte der toren en werd als volgt afgeleid.

Bij het meten der toren, zoals hij op de tekeningen aanwezig was, bleek, dat de hoogten van de bovenzijden der achtereenvolgende geledingen, telkens gemeten van de grond af, zich tot elkaar ongeveer verhouden als 3:4, te weten als de termen van de reeks: a_n, a_{n+1}, a_{n+2}, waarvan gebruik gemaakt is bij het bepalen van de denkbeeldige nok van het kapje, terwijl voor de bovenzijde van de bekroning een halve maat gekozen werd uit dezezelfde reeks. Hierop is daarna het kruis geplaatst.

De materialen, waarvan de opbouw moest plaatsvinden, was vanzelfsprekend gegeven en is alleen op die plaatsen vervangen door moderne materialen, waar zulks gewenst en gemotiveerd was, a.l.: de trilbetonnen vullingen, welke zich bevinden tussen de stijlen van dit zelfde materiaal.

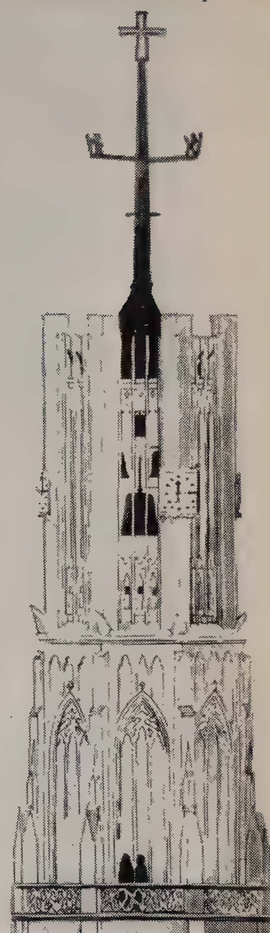
Ter plaatse van de gesloopte borstwering is, ter hoogte van de vloer, een betonnen ringbalk aangebracht, afgedekt met graniet.

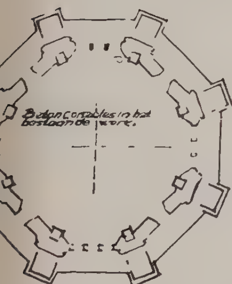
De betonnen ringbalk met de consoles in het bestaande werk, dienen ter ondersteuning van de daarop geplaatste betonkolommen en -balken, met de daarop rustende kapconstructie.

Aan deze betonkolommen bevinden zich opleggingen voor het aanbrengen van de stalen ophangconstructie van het carillon.

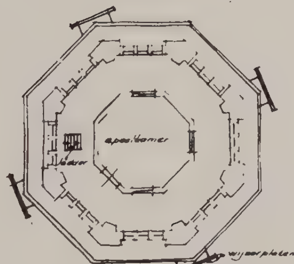
De betonkolommen zijn bekleed met ledesteen, op dezelfde wijze bewerkt als bij het bestaande muurwerk.

Tenslotte de bekroning. Deze is samengesteld uit een met koper beklede, houten spits, waarop een gesmeed kruis en waaraan als windroos de gesmede armen met de 4 leeuwen draaibaar gemaakt zijn.

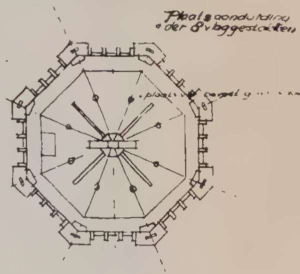

Doorsnede A.A.

Doorsnede B.B.

Prijsvragen en nog iets

In het Bouwkundig Weekblad van 26 Mei 1953 lazen wij een artikel van de heer JPM, dat hij schreef naar aanleiding van de prijsvraag van de torenbekroning van de kerk te Hulst.

Dit is een ontboezeming die elke architect ter harte moet nemen.

Wij hebben het stuk gelezen en geven het hierbij weer (omdat wij het met de schrijver eens en oneens zijn, met een toevoeging onzerzijds), omdat prijsvragen en wat er mee samenhangt ons zeer interesseren en omdat hier meer wordt geraakt dan het probleem van de prijsvragen alleen.

De schrijver begint met te constateren, dat de prijsvraag succes heeft gehad; dat de Jury een project de eer van de eerste prijs heeft waardig gekeurd en dat het Gemeentebestuur nu een plan heeft.

Dan volgt echter de waarschuwing, dat het succes ons niet blind mag maken. Er zijn namelijk wel enkele bezwaren die aan dit geval kleven en die achteraf wel eens naar voren mogen worden gebracht. De heer JPM beklaagt zich er dan over, dat de vraag of voor een bouwkundig object een prijsvraag nodig is, maar weinig gesteld wordt. De wenselijkheid ervan in dit geval trekt hij in twijfel. En hij zegt:

Zowel de opdrachtgevers als de architecten zien in het prijsvraagsysteem een spel van kansen. De opdrachtgever heeft de kans op het beste project dat hij meent te kunnen krijgen en de architecten zien een kans voor een opdracht.

Het is goed dat men het van die zijde eens onomwonden zegt. Dus daarom gaat het! Wij hebben daar al enige tijd een vermoeden van gehad en een gevoel van weerzin ertegen is onder ons groeiende.

Want zo leerde men ons toch: „een kans voor een opdracht kan nooit *uitgangspunt* zijn om tot architectuur te geraken".

De schrijver zegt verder:

Welke mérites men aan het prijsvraagsysteem kan toekennen en in welk mooi licht men de voordelen ervan ook plaatst, het is een speculatiesysteem.

Vooral de idee van de opdrachtgever, de prijsvraag de voorkeur te moeten geven boven de directe opdracht, om via de prijsvraag het beste project te kunnen krijgen, geeft blijk van een onvoldoende begrip over de beperktheid van de kans daarop en het is bovendien naïef.

Hier is evenwel de vraag gewettigd: Wat doet de Jury eigenlijk? Alleen maar plannen schiften?

Als men dit zo leest krijgt men wel even die indruk.

Wij voor ons menen beter te weten. Maar voor zover we verkeerd mochten zijn, dan menen wij het nog zo te moeten blijven zien: dat een Jury (te goeder naam en faam bekend staande architecten) als voorlopig adviseur van de opdrachtgever dient op te treden, om later bij een eventuele eerste prijswinnaar door deze laatste te worden vervangen.

Of opdrachtgevers overigens zo naïef zijn, moeten wij verder wel betwijfelen, want als men zoals wij, vele malen met velen, aan dezelfde opgave is begonnen en steeds weer aan het eind moest ontdekken op hoeveel manieren eenzelfde gegeven kan worden geïnterpreteerd, dan weet men dat het naïef is te veronderstellen, dat de keuze van de beste interpretatie er niets toe zou doen en dat het even naïef is aan te nemen, dat een directe opdracht deze beste interpretatie verzekert.

Het artikel:

Want het spel is er een met factoren, die vooraf reeds het resultaat kunnen wijzigen. Bijv. wanneer een Jury-lid wegens ziekte door een plaatsvervangend Jury-lid wordt vervangen, kan reeds daardoor het „beste" ontwerp een ander worden.

Het eigenaardige is nu dat Juryleden dit niet zullen toegeven! Maar als inlichting, die de heer JPM hier verstrekt, is dit leerzaam.

Daarnaast is het toch zeker geen argument, dat men met succes in dit verband kan bezigen, omdat het slechts betrekking heeft op de algemene toestand van de wisselvalligheid van het lot.

Als architect A. bij geval eens niet die middag in de Industriële Club die bespreking met B. had gehad, dan was hij C. niet in de hal tegengekomen en had hij van hem die directe opdracht niet ontvangen. Hetzelfde geldt als een opdrachtgever een beroep doet op de Adviescommissie. Ook daar kan iemand ziek worden. Maar zelfs als men dan nog tot het beste resultaat is gekomen, dan blijft nog dat ziekte in de schoonheidscommissie het „beste" kan beïnvloeden.

En als schrijver verder gaat:

Wanneer een deelnemer op grond van zelfcritiek besluit zijn project (dat het beste zou zijn geacht te worden) niet in te zenden, is het beste ontwerp van de inzendingen toch niet het beste,

dan vragen we: Waar blijft men als men op deze weg voortgaat? Bij de ongeborenen waarschijnlijk.

Het beste is nooit te bereiken met een kansspelletje, want het beste blijft altijd relatief.

Wij beschouwen het dan ook als onjuist te spreken van een kansspel*letje*.

Zoals we boven al betoogden achten wij het funest om het prijsvraagprocédé hoofdzakelijk te kwalificeren als een element in de dans om de kip met de gouden eieren. Een autoriteit moet niet nalaten zich te vrijwaren van de schijn als zou hij in een gedachtenmilieu verkeren, waar een dergelijke manier van denken schering en inslag zou zijn.

De heer JPM voelt dit ook zo en hij gaat dan ook verder:

Toch willen wij dit speculatiesysteem nog aanvaarden, mits het de mogelijkheid inhoudt van nieuwe ideeën naar voren te brengen, een kansspel met een daardoor hogere tendenz. Maar dan moet die tendenz met het verlangen naar nieuwe ideeën inderdaad aanwezig en mogelijk zijn. Het onderwerp van de prijsvraag moet zich tot het naar voren brengen van nieuwe ideeën lenen. De speculatie daarop heeft dan althans een rechtvaardiging. De ingezonden projecten hebben dan tenminste als geheel een blijvende waarde. Bij een prijsvraag zonder de mogelijkheden van nieuwe ideeën is het ingezonden materiaal vrijwel voor een ieder waardeloos, nauwelijks in staat de deelnemers, die-er-zo-prettig-aan-gewerkt-hebben en hun familie te troosten.

Hier krijgen wij toch een klein beetje het gevoel op de hak genomen te worden. De formulering „zo-prettig-aan-gewerkt" is naar onze indruk er een van iemand, die vergeten is welke spanningen er dan binnen de mens kunnen bestaan, zelfs bij degenen die tot een slecht resultaat komen.

Nu versta men ons niet verkeerd. Als de schrijver spreekt over een „kansspel met hogere tendenz", dan zijn wij het dus met hem eens.

Maar beslist te betwijfelen is naar onze mening de juistheid van het axioma, dat de aard van de opdracht al van beslissende invloed zou zijn op de mogelijkheid van het ontstaan van nieuwe ideeën. Ook in dit geval.

Dit is speculatie, zoals ook verderop in schrijvers artikel blijkt. Dat gaat intussen als volgt verder:

Nu komen nieuwe ideeën in de bouwkunst maar zelden naar voren!

Afgezien van het feit, dat dit het argument kan zijn voor de slogan:

Zo weinig mogelijk prijsvragen! achten wij deze bewering ook wel iets te simpel gesteld.

Als men de groei van de gewelfbouw in de Gothiek volgt (hetgeen we maar zeer gebrekkig in momentopnamen kunnen) dan ziet men zeer veel herhaling, maar al repeterende een zeer langzame, haast onmerkbare, verandering. Wij geloven dat een aantal herhalingen een verandering noodzakelijk maakten en als zodanig hadden die herhalingen betekenis.

De vraag: of wij thans niet steeds maar blijven herhalen uit zuiver angst voor verandering, moeten wij grotendeels bevestigend beantwoorden.

Daarom zijn we het eens met de volgende regels van de schrijver:
Hoe hoog men het werk van onze architecten ook aan kan slaan, werkelijk nieuwe ideeën zijn in ons land weinig ontstaan en men moet thans naar andere einden van de wereld gaan om bouwwerken te vinden, waarvan men kan zeggen dat ze nieuw (iets anders dan modern) zijn. Nieuw zijn ze, als ze niet anders dan in deze tijd zouden kunnen zijn gebouwd, dus als idee ontstaan door en ontsproten aan mogelijkheden van deze tijd, mogelijkheden die de tijden voor ons niet bezaten. De fabelachtige ontwikkeling van de bouwtechniek geeft enkele nieuwe mogelijkheden. In ons land worden ze heel weinig gezien en benut.

Wij moeten, geloven wij, dankbaar zijn voor deze definitie van het begrip „nieuw". En eveneens voor het feit dat vanwege de Directeur van de BNA (al is hij dan incognito) eens op de feitelijke toestand in de Nederlandse architectuur wordt gewezen.

Hier kan immers een stimulans voor de jongeren liggen.

Missen wij immers ook niet bij het aanschouwen van veel wat zich als architectuur der laatste decenniën aandient daarin de wil tot het nieuwe? Wij zien maar al te dikwerf oude mogelijkheden in nieuwe techniek. Wij zouden het dan ook als een winst zien, als deze definitie een nieuw élan onder de leden van de BNA teweegbracht.

Een zinnetje als „de fabelachtige ontwikkeling van de bouwtechniek geeft enkele nieuwe mogelijkheden" brengt ons echter wel tot bezinning.

Want onder de onevenredigheid tussen *fabelachtig* en *enkele* ligt nu precies het kernprobleem van de zaak verborgen. Wij leven in een maatschappij met een technische uitrusting voor een samenleving van een geheel nieuwe conceptie, maar ons bewustzijn van mensen ten opzichte van elkaar, is bij deze mogelijkheden ver ten achter.

Daarbij menen wij een groter verband te zien:

de betonkap met leien, de Byzantijnse kolom uit Zwijndrecht...... en onze angst voor de atoomenergie......

De schrijver wil die „enkele mogelijkheden" uitbreiden.
Maar alleen deze mogelijkheden rechtvaardigen ten volle een prijsvraag, om ons deze mogelijkheden in al hun consequenties te doen kennen.

Wij geloven daar niets van! Alle consequenties van een nieuwe mogelijkheid krijgt men pas door na een reeks van toepassingen. Een prijsvraag moet niet het middel zijn om de kat uit de boom te kunnen kijken.

Het succes van de onderhavige prijsvraag trekt de heer JPM dan toch wel in twijfel:
Het uitschrijven van een prijsvraag met geen andere intentie dan die architect te vinden, die uit het bestaande vormenarsenaal de schoonste stukken weet uit te zoeken voor het schoonste arrangement, gelijkt merkwaardig veel op een banketbakkerswedstrijd, waarvan de inzendingen nog het grotere voordeel hebben ons behalve cultureel ook nog culinair te kunnen laten watertanden.

Als de heer JPM nu volstaan had met te zeggen, dat de prijsvraag voor hem in het water gevallen is, omdat het beste ontwerp hem in de bovenbedoelde zin nog niet „nieuw" genoeg is, dan hadden wij hem daarin gevolgd.

Dat er ook een suggestie van het verlangen naar dat nieuwe in het programma had kunnen (had moeten) staan, best! Wij zijn ook niet overtuigd.

Maar wat heeft het begrip prijsvraag met dit alles van doen?

Is er ergens een architect die uit zelfcritiek zijn plan achterhoudt? Wil de schrijver suggereren dat er hier uit een directe opdracht een beter ontwerp voor de dag ware gekomen? Speculeert hij niet?

Wij gaan aan het verdere rondom de banketbakkerswedstrijd voorbij. U kunt er van lezen op blz. 183 in genoemd blad.

Maar de volgende passage willen we toch aanhalen:
Het ontwerp nu van een torenbekroning op een Gothische kerk is een onderwerp binnen de bestaande mogelijkheden. Hierbij is het nieuwe bij voorbaat uitgesloten (sic!). *Dit blijkt (en vanzelfsprekend) uit de inzendingen op deze prijsvraag. Er is geen enkele inzending die niet gedacht kan worden 50 jaar geleden te zijn bedacht. Zelfs de meest moderne oplossingen hier getoond, kunnen we* met recht *verwezenlijkt denken in een tijd, die 30 tot 40 jaren achter ons ligt. Het is alleen stom toeval dat het niet gebeurd is.*

De heer JPM probeert ons nu toch om de tuin te leiden. Wij zijn over het algemeen niet sterk in de historie, maar wij weten toch wel dat de kerk te Hulst langer dan 30 jaar geleden gebouwd is. (Wij weten ook dat de bouwtijd van zo'n kerk niet zelden de dertig jaar overschreed!).

Als schrijver dan ook oplossingen tegengekomen is, die we „met recht" 30 jaar geleden hadden kunnen bedenken, terwijl de kerk van enkele honderden jaren terug stamt, dan levert hij zelf het bewijs dat zijn stelling die wij met sic! voorzagen, onjuist is.

Dat het „nieuwe" er bij deze prijsvraag niet kwam, betreuren wij, maar wij wijten dit veeleer aan het algemene cultuurklimaat. Een beeld van hetgeen wij daarmee bedoelen, geeft de heer JPM:
Ons land is overvol van bouwwerken en bouwwerkjes, die 30 of 40 jaren geleden evengoed gebouwd hadden kunnen worden.

De mogelijkheden voor het „nieuwe" worden in de practijk onbenut gelaten. Ze liggen verscholen in ideeën, schroomvallig in enkele tijdschriften verkondigd. Ik weet wel, dat de aard en geestesgesteldheid van ons volk hier een hoofdrol speelt, maar het is niet nodig verder op crême-au-beurre affecties door te gaan.

Maar wel nodig lijkt het ons *er stelling tegen te nemen!* En dat begint al bij het afwijzen van het vooroordeel, dat het „nieuwe" ook maar ergens „volmaakt buitengesloten is" als mogelijkheid.

En dat gaat verder met een pleidooi voor dat „nieuwe" en het ijveren voor het tot stand komen van een klimaat, waarin dat „nieuwe" zich kan ontplooien.
Wil ons prijsvraagsysteem de bouwkunst vooruitbrengen, delven naar nieuwe geestesstoffen die te diep liggen om in de gewone practijk van het leven naar boven te komen, wil ons prijsvraagsysteem zijn karakter van speculatie naar het toevallig het best geachte ontwerp in het bestaande kader kwijtraken, dan dienen de adviseurs over prijsvragen de geschiktheid van het onderwerp daarin als eerste en voornaamste punt bij hun overwegingen te betrekken.

Nieuwe geestesstoffen, die te diep liggen om in de gewone practijk van het leven naar boven te kunnen komen??!

Is schrijver er zich van bewust hoever de geestesgesteldheid van crême-au-beurre-affecties is verspreid?

Deze houding van berusting ten opzichte van de gewone practijk van het leven is volgens ons niet in overeenstemming met die waarvan schrijver blijk geeft in het geval van het prijsvraagprobleem.

Wij moeten niet tolerant zijn voor die „gewone practijk". Toegevendheid daarvoor wil zeggen: aanvaarding van wat is als onvermijdelijk, wil zeggen: toegevendheid voor een „gladde jongen".

Het is evenmin een hart onder de riem voor een moegestredene in de papierwinkel. Zo ontstaat het afmattende klimaat voor de delvers die nog overeind staan.

Voor een gewone practijk, zonder dieper delven, zijn prijsvragen geen redding. Afkeer van prijsvragen is er misschien een symptoom van.

Dreigt ons prijsvraagsysteem gevaar? De oorzaak ligt elders. Ook hier zullen we dieper moeten delven. *Het beschikbaarstellen van de honderdduizend schijnt zijn aantrekkelijke kant te hebben. Het winnen ervan trouwens ook.*

Zeker als met die honderdduizend bedoeld wordt: algemene wil tot het „nieuwe", om de bouwkunst vooruit te brengen!

G. B.

Vereniging van Beoefenaars der Monumentale Kunsten

In het najaar van 1952 werd in Amsterdam de Vereniging van Beoefenaars der Monumentale Kunsten opgericht.

Een verschuiving in de betrekkingen tussen de wandschilders, kunstnijveren en industrie-ontwerpers was oorzaak dat de wandschilders zich in de G.K.f. niet langer op hun plaats voelden.

In de G.K.f. immers werd meer en meer de nadruk gelegd op het kunstambacht en de industriële vormgeving. Bij de wandschilders kwam het accent steeds meer en meer te liggen op het schilderkunstige. Waar beiden — wandschilders en kunstnijveren, in de oude V.A.N.K. nog eendrachtig, al batikende, leerbewerkende, pottenbakkende of glasschilderende te zamen gingen, uit eenzelfde stijlbesef hun impulsen puttend, moest vroeg of laat in de G.K.f. deze groep zich als een vreemde eend in de bijt gaan voelen. Het uittreden en het zich opnieuw, op een andere basis, organiseren was een logisch gevolg. Overigens tot opluchting van de G.K.f., naar ik aanneem.

Bovendien — en dit maakte de positie van de vakgroep wandschilders in de G.K.f. nog moeilijker — was zij eigenlijk geen vakgroep, geen maatschappelijk verbond van mensen, die eenzelfde beroep vervulden. Ontstaan uit het „Nieuwe-Kerk collectief" (1946), heeft zij het karakter van een werkgemeenschap niet kunnen (en niet willen) verliezen. En omdat een groep van gelijk geaarde wandschilders niet representatief genoemd kon worden, ontbrak haar het gezag om zich te laten gelden.

Het ontbreken van een gezaghebbende schakel in de betrekkingen tussen overheidsinstanties, architectenorganisaties en opdrachtgeversbonden enerzijds en de wandschilders anderzijds, werd als een gemis gevoeld.

Door de oprichting van de V.B.M.K. werd deze leemte opgevuld. Zij is een op zo breed mogelijke basis gefundeerde vakbond. Abstracten en Realisten ontmoeten er elkaar, evenals Katholieken, Socialisten en Protestanten, mits zij allen voldoen aan een norm van vakbekwaamheid.

In de korte tijd van haar bestaan werd reeds veel tot stand gebracht. Contacten werden gelegd met het Ministerie van O., K. en W., het Prins Bernhard-fonds, de Bond van Kunst en Industrie, de Kring van Beeldhouwers, A. et A. en de B.N.A.

Een publicatie wordt voorbereid, die een inzicht zal geven in de stand van zaken van de Nederlandse wandschilderkunst. Een zo volledig mogelijk overzicht van technieken, karakteristieke hoedanigheden, bijzonderheden over uitvoering en plaats in de architectuur; een van vele illustraties voorzien overzicht, ook van artistieke opvattingen en handschriften. Deze voorlichting zal worden aangevuld met publicaties in de bouwkundige bladen.

In de honorariumregeling wordt getracht orde te scheppen.

Commissie van advies. Ten einde de samenwerking te bevorderen tussen architecten en wandschilders, en ook om bij overheidsinstanties en opdrachtgevers begrip te wekken voor deze samenwerking, is een commissie van advies geïnstalleerd. Zij zal trachten om zo veel het haar mogelijk is, het pad voor deze samenwerking te effenen. Zij kan dit doen door de onbekendheid der architecten met de mogelijkheden der wandschilderkunst weg te nemen; door hen in contact te brengen met de wandschilders, die zij het best geschikt acht om aan de speciale eisen van een opdracht te voldoen; door de onwilligheid der opdrachtgevers te bestrijden en, ten slotte, door, bij gebrek aan middelen, te zoeken naar financieringsmogelijkheden.

Een advies college dus dat, naast de betonconstructeurs en verwarmingsdeskundigen, de architect geheel gratis ten dienste staat.

Het *Plan ter stimulering van de monumentale kunsten in Nederland* (zie „Forum" No 6, pag. 215) werd opgesteld, samen met de Kring van Beeldhouwers en het Genootschap „Architectura et Amicitia", en bij de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen ingediend.

Dat de architecten dit plan zo volledig onderschreven is een der verheugendste resultaten in het korte bestaan der vereniging. Zij demonstreerden hier immers mee, dat zij voor de juistheid van dit Plan met de autoriteit van hun erkende bonden en hun gevestigde reputaties instonden.

Zij demonstreerden hier voor het eerst openlijk en zonder terughouding dat zij de in dit Plan gepropageerde samenwerking der kunsten als logisch en onontbeerlijk beschouwden.

Het Plan streeft dus naar overheidsbemoeiïngen.

Men kan van overheidsbemoeiïng geen artistieke renaissance der wandschilderkunst verwachten. Zulk een renaissance kan niet uit een van bovenaf opgelegde plicht ontstaan noch gedijen.

Toch zullen deze overheidsbemoeiingen vruchtbare resultaten afwerpen, omdat deze bemoeiïngen de gemeenschap, waarin wij leven, bekend zal maken met de rijke mogelijkheden der wandschilderkunst.

Bekend geraakt met het idioom van de wandschilder, aangetrokken door de boeiende afwisseling der technieken, zal zij nader komen tot de bouwkunst, die zich in de beste van deze werken in haar doelstellingen verklaard ziet.

Misschien dat er dan in die gemeenschap de voedingsbodem ontstaat, waarop een samenwerking der kunsten, zoals deze U en ons voor de geest staat, naar hartelust kan gedijen.

B. Hendriks

Boekbespreking

Het Paleis op de Dam door Corneille F. Janssen, foto's van Dick de Herder Paleis-reeks I. 88 pag. 98 foto's Uitg. Allert de Lange Amsterdam 1953 *f* 6.90 ing.

Sinds jaren zijn de deuren van het Paleis op de Dam voor de gemene man gesloten geweest.

Nu enige maanden geleden een deel van de parterre, benevens de burgerzaal met de aansluitende galerijen weer opengesteld zijn, komt de uitgave van een eenvoudig fotoboek van het Paleis op de Dam wel zeer te rechter tijd.

Voor deze openstelling mogen wij wel dankbaar zijn, want zo langzamerhand waren we op het punt aangeland dat alleen de ouderen het interieur nog kenden.

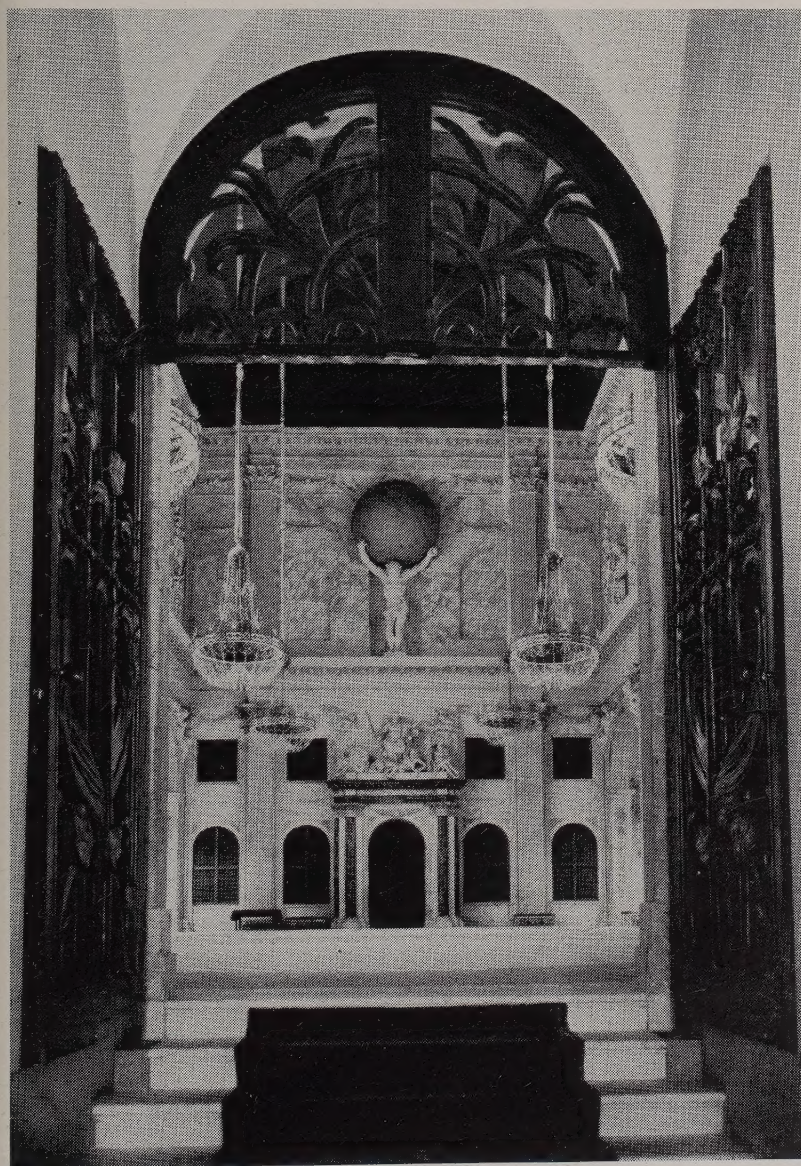
Gelukkig is het dus nu weer mogelijk dit phenomeen van Nederlandse architectuur ook inwendig te ervaren en te bewonderen.

„'s Werelds achtste wonder", een typisch barokke uitdrukking, was waarlijk geen leugen, zoals in de korte inleiding tot het fotoboek van Corneille F. Janssen uiteengezet wordt.

Het was lange tijd het grootste werk van profane bouwkunst ter wereld, want noch het Louvre, noch Versailles hadden op dat tijdstip hun huidige omvang. Het voornaamste was echter dat Jacob van Campen in het West-Europa van 1655 de eerste was, die de klassieke geest zo volledig, vanaf de conceptie tot aan het kleinste detail, tot uitdrukking bracht.

Geen spoor van gotische vormen of gevoelswaarden, zoals we zoveel in werken van zijn tijdgenoten zien is er in dit raadhuis meer te vinden.

Burgerzaal, van de ingang naar het Westen

De verleiding is groot over de conceptie van dit gebouw, over de grootsheid van de burgerzaal of over de merkwaardige ruimte van de vierschaar uit te wijden, maar per slot is dit een bespreking van een fotoboek.

Ik meen dan dat dit fotoboek voor het doel, waarvoor het is vervaardigd, bijzonder is geslaagd. Het brede publiek toch zoekt de ver-bijzondering en daarom is de nadruk, die in dit boek valt op de sculpturale versiering van het interieur, verklaarbaar en aanvaardbaar, te meer, daar op deze wijze beeldhouwwerk van grote schoonheid, van Artus Quellijn, Rombout Verhulst en anderen, dat anders niet dan ten koste van stijve halzen en hoofdpijn te genieten viel, nader tot de bezoekers is gebracht.

Voor ons architecten is het slechts te betreuren dat, behalve een plattegrond van de hoofdverdieping, geen doorsnede over het gebouw is gegeven, terwijl ook het aantal foto's van de inwendige ruimten, ten opzichte van die van de sculptuur, wel zeer beperkt is.

J. S.

Artur Glikson, *Report on Regional Planning and development in the Netherlands,* Planning Division Hakirya *No 8.*

In 1950 heeft de Israëlische architect Artur Glikson een bezoek aan ons land gebracht, dat vier maanden duurde en in bovengenoemd rapport doet hij verslag van zijn bevindingen. Een tamelijk geestdriftig verslag, waarin hij een vleiende karakteristiek geeft van ons volk, de Nederlandse problemen op de juiste wijze benadert en ten slotte aandacht wijdt aan de ruilverkaveling, de Noord-Oostpolder, de industrialisatie en aan enkele uitbreidingsplannen, o.a. Amsterdam en Amersfoort. Terecht maakt hij een duidelijk onderscheid tussen de plannen voor de provincies met in hoofdzaak Katholieke bevolking en die, waar de bevolking meer gemengd is.

Hoewel wij zijn vriendelijke woorden, o.a. wat de architectuur betreft, niet altijd zouden durven onderschrijven, mogen wij niet nalaten onze bewondering uit te spreken over de grondige wijze, waarop Glikson zich de voor hem zo ongewone vraagstukken in korte tijd heeft eigen gemaakt.

Paul Smekens, *Oude Poortjes in Antwerpen.* De Sikkel, Antwerpen, 1951.

Het is nogal een specialistisch onderwerp, waar Smekens zich aan gewijd heeft door 52 poortjes van de 140, welke nog in Antwerpen bewaard gebleven zijn precies op te meten en volgens een bijgevoegde schaal te tekenen. Het resultaat is verdienstelijk en als documentatie voor de geïnteresseerde onmisbaar. Een iets uitvoeriger studie omtrent de historie, alsmede een stijl-critische beschouwing zou ons echter, nu al dit precisiewerk verricht is, niet onwelkom zijn geweest.

Cuzco, *Reconstruction of the town and restoration of its monuments,* Unesco, Museums and Monuments III

Op Zondag 21 Mei 1950 is Cuzco, de oude hoofdstad van het Inca-rijk in Peru door een aardbeving getroffen, waarbij 2/3 van de stad onbewoonbaar werd. Een groot aantal inwoners was naar een voetbalwedstrijd gaan kijken, die buiten de stad gespeeld werd, maar er werden toch altijd nog 100 mensen gedood en 200 gewond. Vele belangwekkende gebouwen uit de koloniale periode werden verwoest en de Peruanen konden het niet eens worden over de restauratie, zodat zij de Unesco te hulp riepen. Het rapport van het onderzoek geeft een zorgvuldige analyse van de beschadiging der monumenten, toegelicht met kaarten en foto's. Een zeer bijzonder onderwerp, grondig behandeld, waarbij wordt aangetoond, dat het materiaal adobe en de aangewende bouwmethoden dusdanig zijn, dat het veel moeite en geld zal kosten de geleden schade te herstellen.

Baustofflehre, Ein handbuch der Baustoffe und ihrer Verwendung
Von Dr Ing. Eduard Jobst Siedler
240 bladz. 21 x 30 cm 525 afb. 2e druk
Uitg. Druckhaus Tempelhof Berlijn
1952 Prijs *f* 33.50

Het is feitelijk niet goed mogelijk om een boek over bouwmaterialen samen te stellen, zonder daarbij tevens het verwerken van die materialen te betrekken. Een bruikbaar boek over bouwmaterialen wordt hierdoor als vanzelf tegelijk een boek over een deel van de bouwkunde. Het bestaan van die practische noodzaak is eigenlijk een gelukkige omstandigheid, want anders zouden boeken over materialenkennis niet veel meer zijn dan een beredeneerde jaarbeurs-catalogus en hierdoor hoogstens als compendium waarde hebben, maar overigens een vrij ongenietbaar studiemateriaal vormen.

Het boek van de vroegere architect en hoogleraar aan de Techn. Hogeschool te Berlijn, Dr Ing. Siedler (†), doet reeds door zijn ondertitel — „Verwendung" — van een meer veelzijdige opzet blijken. Het is bedoeld zowel ten behoeve van studerenden, als voor gebruik in de practijk en is in beide opzichten als zeer geslaagd te beschouwen. De overzichtelijke indeling, waarbij kort en bondig het wezenlijke wordt uiteengezet, bepaalt de waarde als practisch compendium en de bespreking van de toepassingsmogelijkheden geeft blijk dat hier een goed vakman aan het woord is.

Het grote aantal — 525 — afbeeldingen en de keuze en de uitvoering daarvan, verhogen de waarde van het boek nog aanzienlijk. De betrekkelijke uitvoerigheid van de behandeling van de stof kan blijken uit de willekeurig gekozen voorbeelden, dat 15 afbeeldingen zijn opgenomen van gereedschappen, die bij de uitvoering van pleisterwerk gebruikt worden, terwijl de uitvoering van het betrekkelijk zeldzaam voorkomende glasmozaïk, nog door twee afbeeldingen wordt toegelicht. Aan deze tweede uitgave van het boek is een 17 bladzijden omvattende behandeling van het moderne product „Kunststoffen" toegevoegd. Een uitvoerig register, dat 2500 namen en aanduidingen omvat, maakt de indruk van zeer volledig te zijn.

Dit handboek is natuurlijk in de eerste plaats op de Duitse bouwpractijk ingesteld. In overeenkomstig verband heeft recensent reeds eerder de opmerking gemaakt dat een dergelijke „landelijke" instelling van een handboek op bouwtechnisch gebied een nuttig gebruik in ons land volstrekt niet in de weg behoeft te staan, eer zelfs het tegendeel. De algemene bouwkunde is door haar van ouds vrij conservatieve aard, zo lang binnen afzonderlijke landsgrenzen opgesloten geweest, dat een wederzijdse kennisneming van bouwmethoden, die in een bepaald land minder gebruikelijk zijn, dikwijls niet anders dan ten voordele van de bouwtechniek zal strekken. Ook in dit opzicht zullen Nederlandse architecten en ingenieurs, die zich de aankoop kunnen getroosten, de aanschaffing van dit zeer bruikbare handboek niet betreuren.

Ir W. Valderpoort

Tentoonstellingen

Architectuur schilderijen

Tot 28 September a.s. wordt in het Gemeentelijk Centraal Museum te Utrecht, Agnietenstraat 1, een zeer interessante tentoonstelling gehouden van architectuur schilderijen, een expositie waarvan met recht kan worden gezegd dat zij een unieke gelegenheid is om kennis te kunnen maken met een collectie, zo uitgebreid als welhaast niet denkbaar is.

Men vindt er werken van schilders, die op jongere of oudere leeftijd overgingen tot de beoefening van de bouwkunst, van schilders die voorliefde hadden voor architectuur onderwerpen en van schilders, die in hun werk een rijk, architectonisch spel van fantasie aan de dag hebben gelegd.

De redactie van „Forum" stelt zich voor in het volgend nummer aan dit onderwerp uitvoerig aandacht te wijden; inmiddels raden wij een ieder aan deze expositie nog vóór de sluitingsdatum, 28 September, te bezoeken omdat het te betreuren zou zijn indien men later tot de ontdekking zou komen dat men iets belangrijks heeft gemist.

Tweede Biënnale voor beeldhouwkunst

In het Stedelijk Openluchtmuseum voor beeldhouwkunst „Middelheim" te Antwerpen is tot 30 September a.s. nog geopend de Tweede Biënnale voor beeldhouwkunst.

In 1950 werd in het kasteelpark „Middelheim" voor het eerst een tentoonstelling in de open lucht ingericht, de „Retrospective van de moderne beeldhouwkunst van 1900—1950". Aangemoedigd door het grote succes richtte de stad Antwerpen het Stedelijk Openluchtmuseum voor beeldhouwkunst in en in 1951 vond, ter gelegenheid van de opening, de Eerste Biënnale plaats.

Op de Tweede, die thans wordt gehouden, vormen 88 Italiaanse werken de kern: een interessant overzicht van de Italiaanse beeldhouwkunst van de laatste 50 jaar. Daarnaast zijn werken uit eigen bezit geëxposeerd en tientallen werken van beeldhouwers uit verschillende landen in Europa en in de V.S. In het geheel 235 uit 16 landen.